

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / M. te Velde

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN 297
M. te Velde

Kandidaten waarheen?

MEDITATIEF 302
J.W. Roosenbrand
Mijn bruid, mijn zuster

WANDELEN MET GOD 303
G. Zomer Jzn.
Onthoudt u van hoererij

ACHTERGRONDEN 305
B. Kamphuis
Schilders geschied-
beschouwing: 'God en
mens onderweg'?

EVANGELISATIE 308
B. van Veen
Jezus'-boodschap-
vertalen-naar-Jantje

LITURGIE
EN GEMEENTE 312
J. Smelik
De eredienst in de
na-bijbelse tijd

en verder...
Boekbespreking
Meegelezen

KANDIDATEN WAARHEEN?

Dreigt er in onze kerken een kandidatenoverschot? Die vraag wordt het laatste jaar nogal eens gesteld. Eerst van de kant van theologie-studenten. Naderhand ook door anderen. Is er aanleiding voor die vraag? Een beetje wel, denk ik. Het gaat immers in het beroepingswerk de laatste tijd wat stroef. De vacatures in kandidaats-gemeenten zijn ongeveer op de vingers van twee handen te tellen. Hoe lang is er nog plaats voor jongemannen die in Kampen zijn afgestudeerd?

We hebben vele jaren achter de rug, waarin zo'n probleem buiten de horizon lag. In de jaren zeventig hadden we een groot predikantente-kort. Menige kandidaat kreeg tien beroepen. Sommigen kregen er wel rond de twintig! In de jaren sinds 1980 werd het wat rustiger. Maar wie zich beroepbaar stelde, kreeg tot nu toe vaak nog wel 4 tot 6 beroepen. Op het ogenblik is het anders. Soms duurt het weken voordat een kandidaat z'n eerste beroep krijgt.

En eventuele verdere beroepen komen maar langzaam. Als ze al komen. Dat is geen prettige gewaarwording. Als je je even in zo'n situatie verplaatst, dan begrijp je de teleurstelling van de jonge broeder. Je hebt vele jaren gestudeerd om predikant te worden. Ben je eindelijk klaar, dan lijkt het wel of de kerken je nauwelijks nodig hebben. Vooral voor wie in Kampen in de eindfase van de studie bezig zijn is het soms een beetje bedreigend: vind ik straks nog ergens een plaats

als predikant? In dit artikel wil ik de situatie eens nader bespreken en van **commen-taar** voorzien. Hoe staan de **zaken** er precies voor? Er is een wat nauwkeuriger analyse nodig. Hoeveel **vacatures** zijn er **eigenlijk**? En hoe ziet het er voor de **komende** jaren uit? Met **wat** cijferwerk uit het **Handboek** van de kerken en uit het Jaarboek van de Theologische Universiteit kunnen we daar meer duidelijkheid over **krijgen**.

Bestaande vacatures

Laten we met de **vacatures** beginnen. Er bestaan per 1 januari 1996 nog ongeveer 10 vacatures in zoge-

KERNREDACTIE:

PROF. DR. M. TE VELDE,
DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS,
DRS. A.L.Th. DE BRUINE, DRS. B. LUITEN,
PROF. DR. C.J. DE RIJTER,
DS. A. DE SNOO.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK,
J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN.

REDACTIE-ASSISTENT:

W.L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265
AG Kampen, Tel. (038) 3331201.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA C K m -
pen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.,
Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes. Td. (0113) 215591.

ABONNEMENT:

f 85,75 per jaar; f 46,25 per halfjaar; studenten f 70,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingsstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers f 1,95 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Braiectah. Tel. (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,84 per mm. Contracttarief op aan-

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-51 91

naamde kandidaatsgemeenten. Dat aantal geldt de reële vacatures. Als het gaat om twee gemeenten die samen één predikant **beroepen**, dan is dat als één vacature geteld. En als een gemeente te klein is om te **beroepen** (dat geldt in ongeveer 5 gevallen), dan is zo'n vacature niet meegeteld.

Naast deze categorie zijn er **ruim** 30 vacatures in de wat grotere gemeenten, **vanaf** f 350 zielen. Bij een behoorlijk deel daarvan gaat het om een tweede of **derde** predikantsplaats in grote gemeenten van 750 of meer zielen.

Verder zijn er dan uiteraard nog de bijzondere vacatures zoals in het **zendingswerk** **Zulke vacatures zijn er echter op dit moment** maar weinig. Ik laat ze daarom in de berekeningen **buiten** beschouwing.

Als we alle bestaande predikantsvacatures bij elkaar optellen, dan hebben de kerken begin 19% ongeveer 40 predikanten **méer** nodig dan er beschikbaar zijn.

Vacatures door emeritering

Hoe zal de situatie er over 5 of 10 of 15 jaar uitzien? Daarvoor moeten we kijken naar de **nieuwe vacatures** die er bij **komen**. Die kunnen op diverse manieren ontstaan. De meest **voorkomende** manier is die van de normale emeritering wegens leeftijd. Daarvoor is **aan** de hand van de **geboortejaren van de dienstdoende predikanten een** nauwkeurige prognose op te stellen. Er **zullen** in de jaren 1996 tot en met 2010 steeds tussen de 0 en de 5 'gewone' predikanten van 65 jaar met emeritaat gaan.

Het **gaat hier** in totaal om een groep van 35 predikanten in 15 jaar. Dus gemiddeld 2,3 per jaar. **Dat** zijn er maar weinig! De groep predikanten die nu tussen de 50 en 65 jaar zijn, is maar klein. Dat heeft z'n achtergrond in de situatie van de jaren 1950-1967. In de eerste tien jaar na **& Vrijmaking** zijn er grote aantallen studenten door **Kampen** afgeleverd. Na 1955 be-

gon dat minder te worden. Er is een **jaar geweest**, dat er zich voor de studie hier maar één student aanmeldde: W. Triemstra in 1959. **Tot 1963 bleef de instroom heel klein: gemiddeld 4 nieuwe studenten per jaar.**

Het **beroepingswerk** liep **toen** ook stroef. Kandidaten die in de jaren 1960-1967 afstudeerden mochten blij **zijn** als ze een beroep kregen. Sommigen hebben er lang op moeten wachten.

Er zijn dus van de betreffende leeftijdscategorie (geboortjaar tussen 1930 en 1945) relatief weinig **jongens** in Kampen **komen studeren** en in de kerken predikant geworden. En van deze leeftijdscategorie is er bij de **breuk** van 1967 dan ook nog een behoorlijk percentage in de Nederlands Gereformeerde **Kerken** krecht gekomen.

Dat heeft voor het aantal vacatures in de komende jaren het **geschetste** effect: **gemiddeld per jaar 2.3 predikantsplaatsen te vervullen** als gevolg van gewone **emeritering**.

Vacatures door andere oorzaken

Nieuwe vacatures kunnen **ook** nog door andere oorzaken ontstaan dan door het **bereiken** van de 65-jarige leeftijd. Te **denken** is **aan**: vervroegde emeritering, overlijden van een dienstdoende **predikant**, ontheffing uit het ambt, **vertrek** naar het buitenland, benoeming aan de universiteit in Kampen of **benoeming** voor een bijzondere **taak** als legerpredikant, ziekenhuispredikanten dergelijke, en **tenslotte** aan instelling van nieuwe **predikantsplaatsen**. Het is **moeilijk** om voor **deze categorieën een** reële schatting te maken voor **& eerstvolgende 15 jaar**. Ik **zou** willen uitgaan van 2 **vacatures** per jaar door deze en dergelijke oorzaken.

Samen met de gewone emeriteringen komen we dan in de komende 15 jaar op een gemiddelde vervangingsfactor van 2,3 + 2 = 4,3 per jaar. We hebben dus tussen nu en het jaar 2010 elk jaar 4 à 5 nieuwe

predikanten nodig om de vertrekkende broeders te vervangen.

De instroom

Laten we vervolgens eens kijken naar de instroom van nieuwe (aanstaande) predikanten in de kerken. Voor verreweg het grootste deel loopt die altijd via onze opleiding in Kampen. Hoe is daar de situatie? De 'aanwas' van a.s. predikanten via de universiteit is op langere termijn (mensen die afstuderen vanaf het jaar 2001) minder gemakkelijk te begroten dan het aantal vacatures. We weten immers wel, hoe veel studenten er op dit moment hier studeren, maar daarmee kun je hoogstens een jaar of vijf vooruit kijken. Bovendien is onduidelijk hoe veel van de huidige studenten de eindstreep zullen halen en zich dan vervolgens beroepbaar zullen stellen.

Toch is er wel iets van te zeggen. Uit onderzoek van de cijfers sinds 1980 is duidelijk geworden, dat in de laatste vijftien jaar 63% van hen die ooit een keer aan de universiteit (incl. de vooropleiding) werden ingeschreven, ook daadwerkelijk de eindstreep haalt.¹

Van hen die hier doctorandus in de theologie werden, werd tot nu toe 75% metterdaad predikant. Een kwart van onze afgestudeerden maakte dus een 'switch' naar een andere studie en/of een ander beroep.

Berekening houdend met zulke gegevens mogen we aannemen, dat de universiteit in de jaren 1996-2000 in totaal 36 beroepbare kandidaten kan afleveren. Het grootste deel daarvan (24) komt in 1996 en 1997, daarna komen er twee 'mage-re' jaren (2 à 3 per jaargang) en vervolgens kunnen in 2000-2002 de aantallen weer stijgen naar rond de 8 beroepbare mannen per jaar.

Over de jaren daarna is vanuit de opleiding niets zinnigs te zeggen. Naast de instroom vanuit Kampen moeten we ook nog rekening houden met een kleiner aantal beschik-

bare mensen die via een ander kanaal binnenkomen. Ik denk dan aan repatriërende zendelingen en aan werkers aan het LITINDO-project die op korter of langer termijn beroepbaar zullen zijn. En verder worden er af en toe predikanten of kandidaten uit het buitenland beroepen. Het aantal in deze categorieën kunnen we voor de komende vijf jaar stellen op 7 in totaal.

Mankracht en vacatures

Als we nu de mankracht en de vacatures naast elkaar zetten voor de eerstvolgende vijf jaren, hoe ziet het plaatje er dan uit?

– bestaande vacatures begin 1996:	40
– nieuwe vacatures 1996-2000:	23 +
– vacatures totaal:	63
– beroepbare mankracht:	43 –
– geschat aantal vacatures eind 2000:	20

Bij deze opstelling is uitdrukkelijk verondersteld, dat de dienstdoende predikanten regelmatig 'doorschui-ven', zodat er voor pasbeginnende broeders een werkplek in een kleinere gemeente vrij komt!² Kijken we naar de wat langere termijn (2001-2010), dan kunnen we (zij het met minder zekerheid) uitgaan van de volgende gegevens:

– bestaande vacatures begin 2001:	20
– nieuwe vacatures 2001-2010:	43
– max. benodigde nieuwe mankracht:	63

Voor de instroom betekent dit: dat het aantal vacatures in de kerken ook op langere termijn (2000-2010) om een jaarlijkse aanwas van ± 6 jonge predikanten zal blijven vragen.

Let wel, deze berekeningen zijn gebaseerd op een stand van zaken, waarbij in het onder ons gangbare beleid t.a.v. het instellen en vervullen van predikantsplaatsen geen

wijziging komt!

Het genoemde aantal van 6 kandidaten per jaar laat zich ook naar de opleiding toe vertalen. Gezien de eerder genoemde percentages zouden er in Kampen jaargroepen mogen zijn van 8 à 12 studenten resp. in het 6e t/m 1e jaar. Wanneer de groepen niet groter zijn zou er in de komende 15 jaren geen sprake hoeven zijn van een 'kandidaten-overschot'.

Laat er zich ook iets zeggen over de periode na het jaar 2010? Hier is voor mensen 'wier adem in hun neusgaten is' wel grote terughoudendheid geboden! Op één punt kunnen we er iets over zeggen. Dat betreft het te verwachten aantal

emeriteringen van nu dienstdoende predikanten, die jonger dan 51 jaar zijn. Er zijn uit die categorie na 2010 gemiddeld 11 vacatures door gewone emeritering te verwachten. Dat kan doorvertaald worden naar jaargroepen in Kampen van gemiddeld 15 studenten, te beginnen bij de propedeuse van de cursus 2005-2006.

Relativering

Intussen moet ik het geheel van de cijfers en prognoses nog wel wat relativeren. We werken in onze kerken maar met kleine aantallen: 265 kerken en ± 320 predikantsplaatsen tegen jaargroepen van doorgaans 10 tot 16 studenten in opleiding. Er hoeft maar weinig te gebeuren of de vervangingsfactor per jaar stijgt

met 10 of 20 of 30 procent! Twee onverwachte **emeriteringen** of **drie** mensen die naar het buitenland **vertrekken**, dat heeft bij **zulke kleine aantallen** al een behoorlijk effect. Er is **ook** nog een andere en belangrijker **relativering**. We mogen naar de toekomst kijken. Maar die toekomst is van de Here. We weten niet, of Hij al niet **vóór het jaar 2000** of **2010** de geschiedenis van deze wereld zal voltooien. Misschien komt de Here **Jesus** al wel terug, **vóórdát** onze **dominees van het 'bouwjaar' 1946 aan vervanging toe zijn!** Bovendien, **wij** mogen de ontwikkelingen wel inschatten en onze **plannen daarvoor** maken. Maar tegelijk geldt, dat de Here regeert. Hoe Hij onze kerken leiden zal in de komende jaren, weten we niet. Er kunnen dingen gebeuren die onze berekeningen van vacatures en mankracht volledig **doorkruisen** en ongeldig maken. Alles wat ik hierboven schreef en **wat** hierna volgt, staat uitdrukkelijk onder dat voorbehoud: 'zo de **Here** wil en wij **leven**' (vgl. Jak. 4 : 15)!

Weinig vacatures

Terug naar de prognoses nu. Overzien **we** de gegevens, dan is er (aangenomen dat er **een** regelmatige doorstroming is van jonge **predikanten** naar grotere gemeenten) geen grond om aan te nemen, dat er in de komende jaren een '**onverwachtbaar**' kandidatenoverschot zal ontstaan. Er zit echter **wel** in het aantal vacatures een dalende lijn. Momenteel zit er vooral een zekere stremming in het beroepingswerk van kandidaats-gemeenten. Die stremming **zal** in de jaren 1996-1999 nog voortduren. Vanaf 2000 **kan** de situatie **weer** iets gunstiger worden. Wel **zullen** er in de komende jaren in onze hele kerkgemeenschap **weinig** predikants-vacatures zijn. Het **aantal** beschikbare mensen ligt dicht bij het maximum aantal aanwezige predikantsplaatsen. Dat heeft consequenties **waar we op be-**

dacht moeten zijn. Daar wil ik nog even wat verder **op** in gaan.

Wachttijd

Om te beginnen zullen beroepbare kandidaten wat langer op een **beroep moeten wachten** en kunnen ze niet bij voorbaat rekenen op **méér** beroepen. En **er** zal ook eerder (iets wat sinds 1970 nauwelijks is voorgekomen) af en toe een kandidaat zijn, die in lange tijd **helemaal** geen beroep krijgt.

Daar **zullen** de kandidaten **adequaat op moeten reageren**. Het is **aan** te bevelen, dat ze na **hun** examen zo gauw **mogelijk (tijdelijk en gedeeltelijk) werk** zoeken waarmee ze voor zichzelf de kost **kunnen verdienen**. Voor onze theologisch afgestudeerden geldt net zo goed als **voor** andere jonge academici, dat ze in **een** krappe arbeidsmarkt heel nuchter de tering naar de **nering** moeten **zetten** en breed inzetbaar moeten **zijn** in de maatschappij.

Daarbij is te bedenken, dat een jarenlange opleiding in Kampen en een **beroepbaarstelling** door de classis wel belangrijke stimulansen en condities scheppen naar het **predikantschap** toe, maar dat je die uiteindelijk niet **als** een 'baan-garantie' **mag** opvatten!

En **als** je misschien als kandidaat tijdens je optreden in de kerken signalen krijgt, dat je toch niet zo geschikt bent voor het predikantschap, dan moet je **serieus overwegen** om de weg te slaan naar een andere **levensbestemming**.

Met het oog hierop **zou** het volgens mij goed zijn, **dat** de classis die een kandidaat beroepbaar stelt, aan bijv. de deputaten **voor** de examens de taak gaf om na het examen enig contact met hem te houden. De **beroepbaarstelling** geldt momenteel voor een jaar. In dat jaar kan de taak van de deputaten zijn:

- de kandidaat zo nodig met raad en **daad** bijstaan in de periode dat hij nog geen **beroep heeft**;
- als die periode wat langer duurt, hem **stimuleren** dat hij niet mam-

denlang gaat 'duimen **draaien**'; wanneer daar aanleiding voor is zouden de deputaten kunnen bemiddelen bij het **tijdelijk** inschakelen van een kandidaat in een stukje **kerkewerk**, bijv. in een grote of **een** vacante gemeente; - als er na **een** jaar nog geen beroep is, dienen de deputaten aan de classis **te** rapporteren over de oorzaken en over de vraag of de **beroepbaarstelling** moet of kan worden verlengd.

Met een dergelijke maatregel bevordert je een goede gang van zaken en een zorgvuldig 'afhechten' van de **kerkelijke** bemoeienis met een kandidaat. Je voorkomt dat Rij in een moeilijke situatie niemand heeft die met een officieel mandaat naar hem **omziet**. Je biedt hem een stukje **steun** in het vinden van een goede arbeidsplaats, als het kan 'in de wijngaard van de **HERE**'. En als zijn **weg** een andere **kant** uit gaat, dan wordt dat op christelijke en broederlijke wijze begeleid.

Verwisseling van predikanten

Als er veel **predikanten** zijn en weinig vacatures, dan heeft de stremming in het beroepingswerk **niet** alleen maar z'n effect voor kandidaten. Alle **predikanten** krijgen er mee te maken. Naar het zich laat aanzien is er immers een lange **periode** op komst, waarin veel **predikanten** maar zelden meer **een** beroep krijgen. Ze zullen dus jarenlang **in** dezelfde gemeente blijven. En dat brengt dikwijls problemen met zich **mee** die minstens zo **helend** zijn als een **kandidatenoverschat**!

In de jaren dertig en de eerste helft **van** de jaren zestig hebben we zo iets **ook** gehad. Met het **oog** daarop heeft destijds de generale synode van Sneek in 1939 een **regeling** gemaakt voor het **verwisselen van** predikanten. Twee kerken kunnen in onderling overleg **besluiten** om **gelijktijdig elkaars** predikant te beroepen. **Twee** deputaten per provincie fungeren daarbij als adviseurs

en vertrouwensmannen.¹

Deze regeling is maar weinig gebruikt. Door oorlog, Vrijmaking en wederopbouw is de toestand na 1940 zo veranderd, dat er jarenlang predikanten-nood in plaats van een overschot was.

Het is m.i. goed om die regeling eens onder het stof vandaan te halen en nader te gaan invullen. Er zullen situaties zijn waarin een predikant ook na 15 of 20 jaar nog zegenrijk en gewaardeerd in een gemeente werken kan. Maar dikwijls zou het voor de gemeente en de predikant fijn zijn om eens een frisse start te maken in een nieuwe verbintenis.

De regeling van 1939 biedt daarvoor mogelijkheden. Ik heb die hier kort aangeduid. In de toekomst hoop ik er nog eens wat uitvoeriger over te schrijven.

Goede houding gevraagd

Ik wil tenslotte bij het verhaal over vacatures en mankracht nog twee meer algemene kanttekeningen plaatsen.

1. De situatie van ruim aanbod van mankracht vraagt een passende houding van de beroepbare kandidaten. Voor afgestudeerden is het natuurlijk prettig om te kunnen kiezen uit 4 of 5 beroepen. En het is als je pas begint ook bemoedigend om te merken dat er méér gemeenten zijn die je dienst begeren! Maar als er zo veel beroepen niet komen, dan dwingt je dat tot bescheidenheid en nuchterheid.

Het bepaalt je des te meer er bij, & je dienstknecht bent en dat je de roeping hebt om voor de dienst van God helemaal beschikbaar te zijn. Op welke plek dan ook. Misschien zou je zelf iets anders uitkiezen: een leuk dorp, een levendige stad, het Westen of Midden van het land, een aantrekkelijker gemeente of een mooiere pastorie.

Maar bij een klein aantal beroepen krijg je voor zulke motieven weinig ruimte. Dat dwingt je des te meer tot concentratie op het wezen-

lijke: dienst aan God en de gemeente. Méér beroepen krijgen is fijn. Maar je kunt tenslotte maar in één gemeente aan het werk. Het is goed om dan van harte beschikbaar te zijn voor die éne predikantsplaats waar de Here je wil neerzetten! Dat werpt je des te meer terug op de Here en op de roeping die Hij je geeft, daar waar Hij wil.

2. De situatie vraagt ook een goede houding bij de beroepende gemeente. Als er een ruim 'aanbod' van kandidaten is, ga je gauw keurig worden. Je laat eens twee kandidaten preken. Die bevalen nog niet zo heel goed. Iemand heeft gehoord, dat w binnenkort nog meer studenten klaar zijn. 'Laten we daar maar eens op wachten. Misschien is daar een betere bij', zo is dan de redenering.

Maar die redenering wordt al gauw ongeestelijk. Als gemeente ben je zeker niet verplicht om elke afgestudeerde kandidaat te beroepen. Maar je bent wel geroepen om een vacature niet langer te laten duren dan nodig is. De opbouw van de gemeente waagt volgens enkele afspraken het inzetten van een fulltime predikant. Dat kun je zonder goede reden niet uitstellen!

De situatie vraagt ook, dat kerkeraden zorgvuldig blijven handelen tegenover & kandidaten. Bij een 'ruim aanbod' is er een verhoogde kans, dat men wat harder en slordiger is in het omgaan met mensen. Daar moeten we tegen waken.

Het gebeurt bijvoorbeeld, dat een kandidaat in een gemeente is wezen preken en een indringend gesprek heeft gehad met de kerkeraad. Daarna hoort hij verder niets meer. Na zes weken leest hij in de krant, dat men een andere kandidaat heeft beroepen.

Een informeren telefoonnetje van de praeses van de kerkeraad is hier toch wel op zijn plaats. Laten onze kerkeraden in deze dingen zorgvuldig en fijngevoelig handelen! Dat geldt trouwens in heel het beroepingswerk. Zeg tegen de betrokken mensen wat u van plan bent. En vertel ze naderhand ook.

wat u besloten hebt. Dat voorkomt teleurstelling en verbittering. Volgende week wil ik nader ingaan op de vraag, of de beschikbaarheid van veel theologisch geschoolde mankracht niet kan leiden tot het openen van nieuwe werkteerrenen of het creëren van extra arbeidsplaatsen. En dan niet om een dominees-probleem op te lossen, maar gericht op de positieve opbouw van de kerk!

¹ Dat lijkt een laag percentage. Maar je moet dan wel bedenken, dat bij de 'afvallers' ook diegenen horen die alleen maar een paar maanden in de vooropleiding Grieks en Latijn hebben meegedraaid.

² Het zou in principe natuurlijk wel mogelijk zijn om pasbeginnende predikanten te beroepen in een grotere gemeente. Maar daar hoort dan wel een aantal maatregelen bij om te zorgen, dat het gebrek aan ervaring voor de gemeente en voor de jonge predikant geen negatieve gevolgen heeft. Dat is een verhaal apart.

³ Acta G.S. Sneek 1939-1940 art. 67. Ik heb hierop ook al eens geattendeerd in artikelen over problemen rond het functioneren van predikanten: *De Reformatie* 70 (1994-1995) mrs. 39-41 (24 juni tot 8 juli 1995).

MIJN BRUID, MIJN ZUSTER

J.W. Roosenbrand

M meditatief

Het ging als een steek door me heen: wat moet dit een akelig bijbelwoord zijn voor veel vromen en meisjes. 'Mijn bruid, mijn zus-ter'.

Eenheid

Het is voor mijzelf altijd een prachtige uitdrukking geweest. Verbonden door de liefde voel je verwantschap met elkaar. Het is of je elkaar altijd al gekend hebt. Je bent voor elkaar bestemd en je kunt je niet meer voorstellen dat je ooit zonder elkaar geweest bent. Zoals je je broer of zus altijd al kende en je verbonden met hen wast. Mijn zuster, mijn bruid: we zijn van elkaar, we zijn helemaal van elkaar. Er ligt voor mij ook iets van geestelijke verbondenheid in. Je bruid, de vrouw van je leven, is tegelijk je zuster, één met je in de Heer. Zij die mijn bed deelt zit ook met mij aan de tafel van de Here. Samen leven we van zijn liefde.

Misbruik

Maar ineens schoot het echt lijfelijk door me heen, als een steek in het hart. Wat een ellende als je dit lezen moet terwijl je broer je seksueel misbruikt heeft. Als je een broer hebt of had die je mishandelde als 'bruid'. Wat een scherpe tegenstrijdigheid, wat een uitholling van woorden, wat een omkering van alles wat God bedoeld heeft. Je wordt er misselijk van.

Het is niet de bedoeling van het Hooglied om je gedachten in die richting te sturen. Integendeel. Maar in onze rotte wereld gebeurt het toch, of je het nu wilt of niet.

Wat hebben wij gemaakt van een wereld die als paradijs begon! Ja, er is nog wat over van dit paradijs: de liefde! Maar als dan ook op dit gebied het bederf binnenkomt, stinkt het wel ongelooflijk erg. Zelfs de woorden van God kunnen dan averechts werken. Terwijl ze bedoeld zijn om te troosten en je hart te verheffen, werken ze zo niet. Je raakt er alleen maar nag meer door ontmoedigd.

Onbruikbare morden

In het Nieuwe Testament leren we dat we Abba, Vader, mogen zeggen tegen God. Sommigen krijgen het niet over de lippen. Ze zijn zo gekwetst en misbruikt door hun eigen vader, dat dat woord voorlopig onbruikbaar is geworden.

Misschien dat andere woorden uit de Bijbel voorlopig veel bruikbaar-der zijn. Klaagliederen, Psalmen vol verdriet. Felle woorden over de trouweloosheid van mensen die zo dicht bij je stonden, mensen van wie je dacht dat je ze vertrouwen kon.

En visioenen van een toekomst waarin liefde weer wat betekent, Uitzicht op een nieuw paradijs. Gebeden om de komst van de koninkrijk van Jezus Christus. De zaligsprekingen uit de Bergrede.

Het Hooglied

Ik durf het Hooglied nauwelijks met woorden aan te raken en aarzel bij 't hanteren van mijn pen.

Ik die mijzelf zo heel goed ken, ik huiver

voor een Lied zo zuiver.

Lies Boven-Boonstra

Hooglied 4 : 9 en 12: 'Mijn bruid, mijn zuster'. Vgl. ook 1 : 6: 'Mijn broers waren hard voor mij, ik moest waken over hun wijngaard, voor mijzelf heb ik niet gezorgd, voor mijn eigen wijngaard niet'.

ONTHOUDT U VAN HOERERIJ

G. Zomer Jzn.

Wandelen met God

Een vreemde uitspraak

Stel u voor. De aankomende synode spreekt uit dat een ieder zich moet onthouden van hoererij. Zou zulk een uitspraak geen bevreemding wekken? Heeft de synode dáárover vergaderd? Moest daar aan tijd en energie worden besteed? *Laten* ze zich toch vooral bezighouden met een uitgebreidere argumentatie van & uitspraak over 'de zegenende ouderling'...

Een kerkelijke uitspraak

Toch was er eens een kerkelijke vergadering die zich bezighield met de materie van de hoererij. Lees het maar na in Handelingen 15. En ook is later eens door een kerk een vraag daaromtrent gesteld aan de apostel Paulus. Zie 1 Thess. 4. Kennelijk hield toen deze zaak de mensen, en vooral ook de kerken!, bezig.

Het probleem

Ik moest daaraan denken toen ik reacties kreeg op mijn artikel 'Gewoon doen wat Jezus zegt.' Het ging over de moeite van het voorrechtelijk geslachtsverkeer. De vraag werd gesteld of er in onze kerken wel voldoende ruimte is om vragen over de seksualiteit openlijk te bespreken. Ik ben met die vraag wat verlegen. Enerzijds geloof ik, dat de gemeente de meest veilige plek is om over zulke tere aangelegenheden te spreken. Tegelijk ken ik de praktijk. Ik ben geconfronteerd met nood bij homofiele mannen en zusters die zich in onze kerken niet begrepen voelen. En, slachtoffers van het kwaad van de incest geven aan, dat ze zich in de

gemeente zo eenzaam voelen. Wij hebben m'n hechte geloofs-gemeenschap! En graag spreken we met elkaar door over om gemeenschappelijken persoonlijk geloofsleven. Maar komen daarbij ook de vragen die ons heel persoonlijk aan gaan aan bod? Ik heb eens iemand horen zeggen: *Intensief deed ik vroeger als jongeling mee met het verenigingswerk onder het ideaal, dat je daardoor werd voorbereid op je taak en ambt in gezin, kerk en maatschappij.* Maar met al onze studies gingen we voorbij aan de voor mij op dat moment meest urgente levensvragen.

De moeite van behandeling

Een dominee kan erover preken. Maar ik moet u zeggen dat ik dat eigenlijk niet goed *durf*. Bij de behandeling van Zondag 41 van de catechismus waagde ik problemen als masturbatie en transseksualiteit te noemen. Een jongen gaf aan dat de preek voor hem allesbehalve evangelie was. Een oudere zuster maande me zodanige problemen in de prediking niet meer te noemen. Dat soort zaken hoort op de kansel niet *thuis*.

Schriftkritiek

Ik preekte over Hooglied. In het voorjaar. Dat lied uit hoofdstuk 2: Want zie, de winter is voorbij... En ik zei dat dit bijbelboek gewoon een verkering bezingt. Dat is Schriftkritiek, zei iemand. Hooglied moet 'typologisch' worden uitgelegd.

Gevoelig

Op dezelfde preek kwamen andere,

meer gevoelige, reacties los. Seks is vies, werd er gezegd. Het is een bron van velerlei kwaad! Gelukkig zal God daaraan eens een eind maken...!?

Anderzijds zei iemand te verlangen naar het moment dat God ook op dit terrein het leven zal herstellen: 'Zal ik ooit eens een gave seksualiteit bezitten?'

Tweeërlei reacties dus. De één heeft het misprijzend over 'die seksprek', en de ander zegt blij te zijn met zulk een prediking, die problemen aansnijdt die elkeen toch herkent in zijn leven.

Een systematische aanpak

Op dit levensterrein zijn tal van problemen en indringende problemen. Een ambtsdrager heeft er bijna dagelijks mee te maken. Menige dominee probeert er goede en waar mogelijk preventieve aandacht aan te geven. De catechese is een sterk middel. Je bereikt daarmee alle jongeren. Vooral rond het belijdenisdoen heb je de gelegenheid van een individuele aandacht. Een thematische catechese is mogelijk. In veel kerken wordt een huwelijks-catechese gegeven. We hebben de traditie van een pastoraal gesprek met het oog op een kerkelijke huwelijksbevestiging. Ook worden gemeenteleden, persoonlijk en in het kader van de studieverenigingen, gestimuleerd tot behandeling van deze vraagstukken. Graag maakt men gebruik van het belangrijke werk van prof. Douma op dit terrein, in zijn bekende serie 'Ethische bezinning'. Toch lijkt dit niet voldoende te zijn. Er is behoefte aan een systematische aanpak. Er zijn kerkera-den die deze onderwerpen meer beleidsmatig bespreken. In het land

circuleren **kerkeraadsnotities** als 'Vragen rond **relatievorming**'² en 'Kerkeraad en gemengde verkering en gemengd huwelijk'.³

Kerkelijke aanpak

Fijn is deze **meer** kerkelijke aanpak! En kunnen **we** als kerken ook gezamenlijk dit **werk** oppakken? Evenals bij de behandeling van de echtscheidingsproblematiek, zou ook hij **deze** zaken **een** diversiteit in de behandeling **kunnen** optreden. Laten de kerken hun beleid terzake ter toetsing voorleggen aan de meerdere vergaderingen. **En** met wat de ene kerk **heeft** uitgedacht, kan **de andere** worden **gediend**.

Gemeentelijke aanpak

Maar de verbreding mag niet betekenen dat het gesprek in de gemeente wordt gehinderd. Het is meer dan wenselijk dat in deze kring de nodige openheid **komt**. En wel zo, dat een ieder ook met zijn of haar intieme **problemen** **daar** terecht kan. Misschien **moet** daarvoor gezocht worden naar andere **overlegstructuren** dan de **traditionele** verenigingen. **De ontwikkeling** van het **wijkcontact** lijkt hiervoor meer geschikt te zijn.

Voorbeeld

Laten de dominees en de ouderlingen een voorbeeld nemen aan Paulus en zijn open **onderricht aan gemeenten** als bijvoorbeeld die van **Thessalonica**. En, **prediking, catechese** en huisbezoek zijn bij **uitstek** de middelen die de Geest wil gebruiken om heel ons leven – openbaar en verborgen – **te heiligen**.

¹ Zie het artikel 'Gewoon doen wat Jezus zegt' in *De Reformatie* 71, blz. 203.

² Een handreiking van de kerkeraad van de Gereformeerde Kerk te Amsterdam-Centrum, augustus 1995.

³ Een notitie van de kerkeraad van de Gereformeerde Kerk te Spakenburg-Zuid.

P.H.R. van Houwelingen

B

boekbespreking

2 KORINTHE I-VI

Na de eerste brief van Paulus aan de **Korinthiërs uitvoerig te hebben besproken**, is ds. C. den **Boer** aan de tweede brief begonnen. Zoals inmiddels wel bekend is, waren zijn **bijbelstudies** oorspronkelijk bijdragen aan het radioprogramma 'De Bijbel open' van de Evangelische Omroep. Die bijdragen worden later, aangevuld met kanttekeningen, voetnoten, **tekstverwijzingen** en **gespreksvragen**, in boekvorm uitgebracht.

Paulus laat zich in zijn tweede brief **aan de Korinthiërs** meer dan **ooit kennen** als een bewogen pastor, aldus ds. **Den Boer**. Die pastorale **toon treft de lezer vooral in 2 Kor. 5,1-10**. Daar wordt ons **aardse** levenshuis vergeleken met **een** tent, in tegenstelling tot de vaste verblijfplaats die de gelovigen in de hemel is **bereid**. **Eens** mogen zij ingaan in het Vaderhuis.

Over **deze** passage is **onder exegeten** verschil van mening. Schrijft Paulus over wat er **direct** na het sterven gebeurt, of doelt de apostel op de situatie bij de wederkomst? In het eerste geval **zou** het hemelse huis een verblijfplaats in de hemel voor de **gestorvenen zijn**, in het tweede geval **zou** met het hemelse huis hun verheerlijkt lichaam bij de opstanding **bedoeld zijn**.

In een excurs (p. 188-190) gaat ds. Den Boer breed op deze vraagstelling in en hij kiest dan met **overtuiging** voor **eerstgenoemde exegese**, zoals **die reeds door Calvin is geponeerd**. Dit **ondanks** het feit **dat ten gunste** van de andere exegese o.a. vaak gewezen wordt op vers 10: wij moeten verschijnen voor de rechterstoel van Christus. Wist **dat** niet op het **eindgericht**? Vanwege

het belang **van** deze kwestie geef ik de voornaamste argumenten van ds. **Den Boer** door om bij het 'huis' toch te **denken** aan **een** hemelse woning waarin de gelovige na zijn sterven wordt opgenomen:

1. Er is dan **een** inhoudelijke **parallel** tussen het **gebouw** in de hemel, niet met handen gemaakt, en het Vaderhuis met de vele woningen waarover Jezus sprak bij zijn afscheid **van** de discipelen (Joh. 14).
2. De zekerheid 'wij hebben een **gebouw in de hemel**' (vers 1), geldt al bij het wegvallen van het **tenthuis**, dus bij het sterven en niet pas bij de opstanding. Het is **een** bezit dat de gelovigen ten deel zal vallen direct na de **dood**.
3. In Fil. 1,23 **schrijft** Paulus **dat** hij verwacht na zijn heengaan met Christus te zijn, want dat is verreweg het beste.

Maar hoe zit het dan met vers 10? Daarover merkt ds. Den Boer op, dat het verschijnen voor de rechterstoel van **Christus** niet beperkt mag worden tot het **eindgericht**. Paulus weet zich dagelijks '**coram Deo**', stelt hij. Dit **lijkt** me echter geen sterk tegenargument, zeker niet vergeleken met de uitleg die ds. Den **Boer** zelf van deze tekst had gegeven op p. 186-187: Christus is de komende **Wereldrechter**. Ongetwijfeld **wilde** Paulus **het** sterven **van** de gelovige dus **me& in het licht van** de grote toekomst zien. Zouden misschien in dit perspectief, achter de horizon van deze tijd, de **beide** exegetische **lijnen** toch **ergens** met elkaar sporen?

N.a.v.: C. den Boer, *De tweede brief van Paulus aan de Korinthiërs*, deel 1, Uitgave Kok Voorhoeve, Kampen, 241 pagina's, prijs f 34.90.

GESCHIEDBESCHOUWING:

'GOD EN MENS ONDERWEG'?"

Op 11 september 1995 promoveerde P. Veldhuizen, Nederlands-gereformeerd predikant te Leerdam, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op een onderzoek naar de theologische geschiedbeschuwing van K. Schilder. De titel van zijn dissertatie luidt: *'God en mens onderweg'*.

Een fascinerend onderwerp, de geschiedbeschuwing van K. Schilder! Een heleboel draden uit zijn theologie komen daarin samen. Bovendien is dit bij uitstek het terrein waarop Schilder de confrontatie met grote theologen en filosofen uit heden en verleden is aangegaan. Het is van groot belang dat er nu een studie is waarop dit deel van Schilders **werk** in kaart wordt gebracht en geëvalueerd.

Overzicht

Laat ik beginnen met het geven van een **overzicht** van Veldhuizens boek. In de Inleiding (Hoofdstuk I) krijgen we al een eerste plaatsbepaling van Schilder in zijn denken over de geschiedenis. Hij wordt getekend als een leerling van **Calvin**, die in Kuypers lijn verder wilde werken. In dat kader ontwikkelde hij zijn theologische geschiedbeschuwing, waarmee hij **ook** het gesprek aanging met mensen als Jaspers, Heidegger en Kierkegaard. Het tweede **hoofdstuk** geeft een boeiend overzicht van 'Schilders denken bezien vanuit zijn levensgang'. Veldhuizen geeft hier geen **biografie** van Schilder, maar **tiesprekt** die biografische momenten die van belang **zijn** om zijn denken

te verstaan: de **sociale** zorgen en **betrekkelijke armoede** van de eerste periode van zijn leven; zijn **kennis**-making met dichters en **denkens** als **Dante, Goethe, Nietzsche, Ibsen** en **Barth**; de **beide** wereldoorlogen die tijdens Schilders leven woedden; de **strijd** uit de jaren dertig en veertig rond de erfenis van **Kuyper** en de **Vrijmaking**; en nog **veel meer**. Het is een fraai hoofdstuk. **Veldhuizen** stelt zijn liefde voor en **kennis** van de literatuur in dienst van een met veel gevoel geschreven portret van Schilder als theoloog. Hoofdstuk **III t/m X** vormen het zwaartepunt van het boek. Hier wordt Schilders **denken** over de **geschiedenis** min of **meer** systematisch beschreven, waarbij de **historische** orde de leidraad vormt. Zo **besprekt** hoofdstuk **III** het '**foedus operum**' oftewel het **zg. werk**verbond: het verbond dat God in het paradijs met de mens gesloten had. Dit is voor Schilder een zeer belangrijk gegeven. **Hij** wil denken vanuit het **begin**. Serieus nemen van de geschiedenis betekent dat je ook de geschiedenis van **paradijs** en **zondeval** serieus neemt. De volgende **hoofdstukken** gaan over de verhouding van geschiedenis en heilsgeschiedenis, over de voorzienigheid van God en de ge

schiedenis, en **over** het bij Schilder zo belangrijke thema van 'De eenmaligheid in de heilsgeschiedenis': de heilsgeschiedenis laat geen herhaling toe, want er is steeds voortgang in het werk van God. inmiddels **zijn** we dan aangekomen bij hoofdstuk VII over 'Jezus Christus in de geschiedenis': Christus doet zijn werk in het midden van de geschiedenis, daar **waar** de **grote** beslissingen vallen. In de hoofdstukken VIII-X worden d m de lijnen doorgetrokken naar het einde van de geschiedenis de voleinding van de **eeuwen**.

Tenslotte biedt hoofdstuk XI een 'Terugblik en uitzicht', waarin op verschillende punten Schilders geschiedbeschuwing wordt geëvalueerd. **Veldhuizen** **ziet**, blijkens de laatste paragrafen, in Schilders theologie 'een geweldige geladenheid, een existentiële gloed, die geheel aansluit bij het levensgevoel in de **felle** tijd tussen de beide wereldoorlogen en de daarop volgende periode, **voor**zover het existentialisme daarin de toon aangaf' (338). Volgens hem zijn in Schilder kunstenaar en wetenschapper verenigd, waarbij de **wetenschapper** de **kunstenaar** in hem heeft verdronken en overwonnen; 'helaas' voegt hij daaraan toe (339). Er zijn elementen waarin hij Schilder niet **kan** volgen. Met **name** betreft dat de predestinatie en de leer van de **openbaring**. **Ook** ziet hij bij Schilder een spanning optreden tussen 'verbond en verkiezing, geschiedenis en **pactum** (nl. het pactum salutis: de eeuwige vrederaad met het oog op **onze** verlossing, BK), tijd en eeuwigheid, menselijke verantwoordelijkheid en goddelijke vrijmacht' (339). Maar dat alles neemt niet **weg**, dat er nog altijd veel in-

spiratie is op te doen in het **werk van Schilder** 'omdat hij als theoloog altijd een bezielend getuige was' (340). Met die woorden **beëindigt** Veldhuizen **zijn** studie.

Beoordeling

Veldhuizen heeft met zijn studie zeer **belangrijk** werk gedaan. Bij heeft een vloed aan materiaal **venameld** en weergegeven. **Daarmee** weet hij **aan** de vele gezichtspunten die Schilders **geschiedbeschouwing** biedt recht te doen. De haast barokke overvloed die Schilders werk **kenmerkt**, vindt zijn **weerklink** in **deze** dissertatie. **Van alle kanten** worden literatoren, **filosofen** en theologen aangetrokken ter vergelijking met en beoordeling van **Schilders werk**. In dit geheel **sneeuwt** het vele materiaal dat Schilder **zelf** biedt niet onder. Integendeel: Veldhuizen weet goed duidelijk te maken wat **een** inspirerend theoloog Schilder **nog** altijd is en hoe groot de actualiteit van zijn **geschiedbeschouwing** is. Met **vele** honderden citaten **uit** alle onderdelen van Schilders nalatenschap wordt dat gestaafd. Niemand die zich met Schilder en met zijn visie op de geschiedenis wil bezighouden, kan meer om **Veldhuizens boek** heen.

De tegenpool **van** die **overvloed**, **waarmee** Veldhuizen ons dient, is wel **enigszins** een gebrek aan **structuur**. In feite **mist** de dissertatie een helder aangegeven probleemstelling. Het is meer het aan de orde stellen van een groot aantal aspecten van Schilders opvattingen over de geschiedenis. Het wordt moeilijk om dan door de vele **bomen** het bos nog te zien. Wat is nu het kenmerkende van Schilders visie? Die vraag vindt in feite in dit boek niet een helder **antwoord**. Ook het **evaluerende slothoofdstuk** vertoont m.i. onvoldoende structuur. Het **zijn** weer een aantal centrale thema's die de revue passeren en een aantal **punten** waar Veldhuizen het niet mee eens is. Maar het lijkt wel of dat uit de overvloed is opgeraapt

om geen andere **reden** dan dat Veldhuizener van zijn kant ook iets over wilde zeggen. Dit alles komt de helderheid van het boek niet ten **goede**.

Naar mijn indruk **gaat** de overvloed ook wat op kosten **van** de nauwkeurigheid. In **sommige** gevallen laat Veldhuizen Schilder het tegenovergestelde zeggen **van wat hij** in feite **zeft**. Als **voorbeeld** noem ik een passage op p. 84: 'De persoon van Adam wordt door Schilder zeer **serieus** genomen. Als voor de tweede Adam de absolute **eenmaligheid** moet gelden, dan geldt dit **ook** voor de eerste Adam. Anders, zo stelt Schilder, "zou [in] de messiaanse titel 'tweede Adam' de eigen naam (Adam) door het **telwoord** (**tweede**) verslonden zijn"', met **verwijzing** naar *Schriftoverdenkingen II*, 210. Maar in feite wijst Schilder in die passage juist heel het **idee** van een 'absolute eenmaligheid' (**Brunner**) af en betoogt hij dat bij Christus (net als bij Adam) sprake is van 'relatieve eenmaligheid' 'óf Hij heeft ons niets te zeggen, niets te schenken'. Het gaat Schilder erom dat Christus werkelijk onze historie is binnengegaan, in onze **gewone** eenmaligheid. Dat komt bij Veldhuizen niet tot zijn recht.

Nogal hinderlijk is, dat je bij het lezen van Veldhuizen herhaaldelijk oploopt tegen ongefundeerde oordelen. Ook daarvan geef ik **een** **voorbeeld**. Aan het slot van de levensbeschrijving in Hoofdstuk II schrijft Veldhuizen: '**Een** grote eenzaamheid moet Schilder hebben gekend in zijn laatste levensfase'. En dan, in een nieuwe alinea: 'Van zijn volgelingen hebben slechts **weinigen** zijn diepste intenties gepeild en zijn breedte van visie **betroed**' (M). Het is **mij** niet duidelijk of daarmee bedoeld is een onmiddellijk causaal verband tussen beide oordelen te suggereren. Maar ook afgezien daarvan: dergelijke **zwaargeladen** uitspraken vergen toch wel enige documentatie die ontbreekt geheel. Ook de verwijzing die Veldhuizen vlak hiervoor geeft naar Schilders schooldagrede

'Zelus en zeloten', **kan** niet als zodanig gelden. Je hebt in ieder **geval** een heel verhaal nodig om daarvan naar de eenzaamheid **van** Schilder en de **beperkt heden** van de meesten van zijn volgelingen te **komen**. Nu hangen deze oordelen helernaai in de lucht.

Samenvattend: de kracht van Veldhuizens studie ligt in het vele **materieel** dat met een aanstekelijk enthousiasme gepresenteerd wordt. De zwakte **ligt** in het gebrek aan **structuur** en **aan** zorgvuldige analyse, dat **herhaaldelijk** te **constateren** valt.

Discussie

Het is verleidelijk, om op **allerlei punten** met Veldhuizen in discussie te gaan over het boeiende thema van Schilders **geschiedbeschouwing**. Ik wil **me** hier echter beperken tot een kwestie die ik ook op de **promotie** zelf aan de orde **gesteld** heb, nl. de weergave en de beoordeling die Veldhuizen biedt van de leer van de **predestinatie** bij Schilder. **Dat** punt zet ik in een wat breder kader, om het belang ervan duidelijk te **maken**.

Wat maakt Schilders **geschiedbeschouwing** zo fascinerend? Voor mij ligt dat aan de combinatie **van** twee elementen. In de **eerste** plaats wil Schilder de betekenis **van** de geschiedenis volstrekt serieus nemen: **hier**, in onze geschiedenis voltrekt zich het grote drama **van** de strijd **tussen** God en de boze, hier vallen beslissingen met **consequenties** voor de eeuwigheid. God is in onze continuïteit binnengekomen. Maar, en dat in de tweede plaats: het is echt **Gó d** die in onze continuïteit is **binnengekomen**. Schilder probeert steeds duidelijk te maken dat dat het God-zijn van God niet aantast, maar juist verheerlijkt. Als God in **onze** geschiedenis ingaat, dan wordt **God** daarmee **niet** tot **een** historisch verschijnsel. Hij blijft altijd tegelijk **boven** de geschiedenis verheven. Het gaat er maar niet alleen om dat 'God en **mens** onderweg' **zijn**, zoals Veldhuizen in zijn titel

zegt. Daar ligt volgens mij ook niet het karakteristieke van Schilder. Per slot van rekening zegt vrijwel iedereen dat tegenwoordig: 'God en mens onderweg'. Het karakteristieke van Schilder ligt daarin, dat hij die immanentie van God voortdurend probeert te verbinden met zijn transcendentie. De Here blijft en toont zich de boven alles verheven God, ook als Hij met de mens onderweg is'. Omdat Schilder dat wil benadrukken, legt hij zoveel nadruk op de leer van de concrete openbaring van God door zijn woord in de Heilige Schrift en op de leer van de predestinatie. Dat biedt hem de mogelijkheid om de betekenis van de geschiedenis te benadrukken, zonder aan het W-zijn van God tekort te doen. Het is opvallend dat Veldhuizen juist op die beide punten afstand neemt van Schilder, zoals ik al heb aangegeven bij de weergave van het laatste hoofdstuk. Ik vraag me af of hij & consequenties daarvan voldoende heeft doordacht. Je krijgt een totaal andere geschiedbeschouwing als je dat, wat ik het tweede element bij Schilder noemde, onderwaardeert. Om me nu verder te beperken tot de leer van de predestinatie, wil ik eerst kritiek oefenen op Veldhuizens weergave van Schilder op & t punt. Ik spits dat toe op de kwalificatie van Schilder als iemand met een voorliefde voor het supralapsarisme.² Veldhuizen beweert dat herhaaldelijk in hoofdstuk V (148, 161, 174). Ik weet dat hij daarin niet de enige is, maar ben ervan overtuigd dat de bewering onjuist is: je zet Schilder ermee in een kader waarin hij niet past. Hoe het ook zij, in ieder geval had Veldhuizen moeten ingaan op de zeer kritische bespreking die Schilder in zijn catechismusverklaring wijdt aan het supralapsarisme.³ Daar blijkt o.a. dat Schilder vindt dat daarin de scheppingen haar geschiedenis niet serieus wordt genomen: zij zijn dan alleen maar middel tot een doel. Voor een analyse van de theologische geschiedbeschouwing van

Schilder en de plaats van de predestinatie daarin, zijn die pagina's onmisbaar. Veldhuizen gaat daaraan veel te gemakkelijk voorbij, als hij Schilder karakteriseert als een man die in zijn hart toch eigenlijk supralapsariër was. Wat de *beoordeling* van Schilder op dit punt betreft: Veldhuizen wijst de leer van de 'dubbele Predestinatie' af, de leer dat God in zijn eeuwig besluit niet alleen maar verkiest maar ook verwerpt. Hij staat hierin recht tegenover Schilder, die in volle overtuiging vasthield aan & belijdenis van de 'Dordtse Leerregels'. Op dit voor Schilders geschiedbeschouwing en de beoordeling daarvan cruciale punt, schiet Veldhuizen m.i. ernstig tekort. Hij confronteert zich bijvoorbeeld niet met & dissertatie van J. Douma, die in afwijzing van de visie van o.a. H.N. Ridderbos en G.C. Berkouwer heeft betoogd, dat het in Rom. 9-11 wel degelijk ook gaat over persoonlijk en eeuwig heil en onheil. In het licht van Gods eeuwige beslissing daarover, en dat er op grond daarvan te spreken valt over een 'numerus clausus': het aantal uitverkorenen staat vast.⁴ Maar ook afgezien daarvan: ik vind het betreuwendwaardig dat Veldhuizen op dit punt niet alleen afstand neemt van Schilder, maar ook vaneen wezenlijk onderdeel van de gereformeerde belijdenis. Zijn congenialiteit met Schilder, die op vele bladzijden voelbaar is, heeft hier een duidelijke grens.

Daarmee komt maar niet een aspect van Schilders geschiedbeschouwing onder de kritiek te staan: nee, die geschiedbeschouwing zelf wordt geraakt in het confessionele hart ervan. Met alle luitiek die je op Schilder kunt hebben, ook in zijn verkiezingsleer, kies ik hier toch met overtuiging zijn kant. De eerbiediging van Gods soevereiniteit staat hiermee op het spel. Onze tijd is vergeven van pogingen om God, Gods openbaring en Gods raad te historiseren. De gereformeerde theologie zal hier anders moeten kiezen, juist als ze op wil komen voor het serieus nemen van de geschiedenis en van Gods werk daarin. Daarom moet ik Veldhuizens positiekeus op dit punt, met alle waardering die ik overigens voor zijn dissertatie heb, toch afwijzen.

* Bespreking van P. Veldhuizen, *God en mens onderweg. Hoofdmomenten uit de theologische geschiedbeschouwing van Klaas Schilder*, Leiden 1995, 399 p., prijs f 49,95.

¹ Ik heb deze visie op Schilders geschiedbeschouwing uitgewerkt in mijn opstel 'De geschiedenis: vicieus of lumineus?' in: J. Douma e.a. (red.), *K. Schilder. Aspecten van zijn werk*, Barneveld (1990), 90-118.

² In het ~~boek~~ wordt gesteld dat in Gods raad verkiezing en verwerping voorafgaan aan de besluiten aangaande schepping en zondeval (in tegenstelling tot het infralapsarisme, waarin verkiezing en verwerping vallen ná het besluit aangaande de zondeval).

³ K. Schilder, *Heidelbergsche Catechismus III*, Goes 1950, 453-480.

⁴ J. Douma, *Algemene genade. Uiteenzetting, vergelijking en beoordeling van de opvattingen van A. Kuyper, K. Schilder en Joh. Calvijn over 'algemene genade'*, Goes 1966, 289-295.

STICHTING WOORD & WERELD
ter versterking van het gereformeerde leven

Zojuist verschenen:

De Zondag

door Ds. H.J. Room en Drs. P.L. Voorberg

Een uiterst actuele brochure over de zondag als dag van rust, als feestdag, als Dag van de Here. Ook onderwerpen als -zondag en werk de zondag en de rest van de week-komen uitgebreid aan de orde. Een brochure, geschreven voor persoonlijke studie en voor bespreking op de verenigingen.

Bestellingen Scholma Druk,
Postbus 7, 9780 AA Badum. Tel. 050-301 36 36
of via de boekhandel.

JEZUS'-BOODSCHAP- VERTALEN-NAAR-JANTJE

B. van Veen

Egelisatie

Laten we alsjeblieft stoppen te praten over 'het evangelie verkondigen'! Nee, laten we zelfs maar helemaal stoppen met 'het evangelie verkondigen'!!

Jaren geleden stond er naast mijn bed een wekker. Het merk ervan was Peter. Op mijn bureau ligt een boek, dat mij sterk aan die wekker doet denken. Dat is niet alleen vanwege & overeenkomst tussen & naam van de schrijver en de merknaam. Het boek schudt mij wakker, zet mij in de werkelijkheid, verrast mij, maakt mij weer even duidelijk hoe laat het is. Dat gebeurt met duidelijke taal en pakkende plaatjes. In dit en een volgend artikel wil ik allereerst doorgeven wat de schrijver ons te vertellen heeft. Daarna hoop ik enige evaluerende opmerkingen te maken.

Dévangelisatie

Peter Scheele schreef *Visserstijl*, handboek voor evangelisatie. De titel verwijst naar taal, het onmisbare middel voor wie een boodschap heeft voor een ander. *Wat* zeg je en hoe doe je dat? Kom je wel over? 'Enig idee wat 'het kerygma verstrooien' betekent? Met een beetje goede wil betekent dat hetzelfde als 'het evangelie verkondigen', maar je begreep er natuurlijk niets van...!!' Hoe wil je een boodschap overbrengen, als je een onbegrijpelijke taal spreekt?

In Nederland wordt heel veel tijd en energie gestopt in evangelisa-

tie. Maar wat is het resultaat ervan? Laten we eerlijk zijn, het valt tegen. Positieve ervaringen worden vaak wat aangedikt om het toch maar wat te laten lijken. Is veel evangelisatie, geen dévangelisatie? Maken we er soms niet meer mee kapot, dan dat we er goed mee doen?

Peter begint met indringende vragen. Je zou de moed kunnen laten zakken. Peter kiest daar niet voor. Hij gaat op zoek naar antwoorden in de Bijbel ('de boeken van Gd'). Op grond van een selectie tekstgedeelten komt hij tot een aantal onderwerpen die voor evangelisatie van belang zijn. Volgens sommigen is bidden het enige dat nodig is. Dit is niet waar. Het is heel belangrijk, maar er is meer, zoals: God kennen, vol zijn van de heilige Geest, een veranderd leven, bewogenheid, de opdracht, vrijmoedigheid, visie, open deuren, vrucht op het werk en gewone factoren. Ook moet er gelet worden op het doorlopend aanwezig zijn van de geestelijke strijd. Wie praat over God zit daar midden in. Peter bespreekt de verschillende aspecten. Enkele wil ik hier aandacht geven.

Bewogenheid

Matteüs 9 : 35-38 (in navolging van Peter overgenomen uit Het Boek): Jezus ging alle steden en dorpen van dat gebied langs en sprak in de synagogen. Overal vertelde Hij over het koninkrijk van Gd. En waar Hij ook kwam, overal *genas* Hij alle ziekten en kwalen. Hij kon wel huilen, als Hij zag hoe de mensen afgemat waren en zich geen raad wisten. Ze waren net als schapen zonder herder. 'Wat is de oogst toch groot!' zei Hij tegen zijn leerlingen. 'En wat zijn er weinig arbeiders! Vraag & Landheer of Hij meer arbeiders wil sturen om de oogst binnen te halen.'

Van deze tekst wordt vaak alleen het slot aangehaald als het gaat over evangelisatie (het bidden om arbeiders voor de oogst). Dit slot wordt dan losgemaakt van het voorgaande waar Jezus' Bewogenheid met de mensen wordt getekend. Ook wij die bewogen moeten zijn. Dat kun je alleen leren door de mensen op te zoeken en ze te leren kennen. Ga maar kijken op straat, leer te huilen om de ander! Arbeiders moeten bewogen zijn en ook bekwaam. In moet in staat zijn de oogst binnen te halen en die niet te verpesten.

Vrijmoedigheid

Vrijmoedigheid heb je niet van zelf. Peter, die zelf heel wat ervaring heeft, vertelt dat bepaalde angst steeds weer terug komt. Wel heeft hij beter geleerd er mee om te gaan. God kan jou vrijmoedigheid geven. Heb je dat, dan kun je spreken.

De Bijbel noemt verschillende vor-

men daarvan. *Overtuigen* is een vorm van gesprek waar beide partijen naar elkaar luisteren en met argumenten komen. *Getuigen* is vooral he? spreken van de apostelen over wat ze met Jezus hebben meegemaakt. Ten slotte is er het *verkondigen* en *preken* wat te maken heeft met het doorgeven van iets dat de ander nog niet weet.

Deze vorm wordt bijvoorbeeld in 2 Timoteüs 4,1-2 genoemd (weergave NBG): Ik betuig u nadrukkelijk voor God en Christus Jezus, die levenden en doden zal oordelen, met beroep zowel op zijn verschijning als op zijn koningschap: verkondig het woord, dring erop aan, gelegen of ongelegen, weerleg, bestraf en bemoedig met alle geduld en onderrichting.

Deze verzen worden wel gebruikt om onze botheid goed te praten. De boodschap moet gebracht, het doet er niet toe hoe! Wie dat uit deze tekst haalt vergeet dat het hier gaat om een benadering van de gemeente waar dwaalleraars hun slag proberen te slaan. Vele andere teksten uit het Nieuwe Testament maken duidelijk dat bijvoorbeeld Paulus heel zorgvuldig en gericht koos voor een passende manier van spreken.

Visie

Weet waar je mee bezig bent! Kijk maar eens rond op een bouwterrein. Daar kan maar niet willekeurig gewerkt worden. Een hele organisatie is nodig om de juiste materialen, op de juiste plaatsen, op de juiste tijd bij de juiste vakmensen te krijgen. Daarover moet worden nagedacht. Dat geldt ook voor evangeliseren. Je moet een visie hebben, weten hoe je iets gaat maken. Paulus had een visie. Sleutelwoord daarvan is *aanpassing*. 1 Korintiërs 10,32 (uit Het Boek): Wees geen struikelblok voor Joden, Grieken of christenen. Ik zelf maak het iedereen in alles naar de zin.

Paulus paste zich aan bij de mensen van deze wereld, zonder daar-

bij & inhoud van & boodschap te veranderen. Hij ging nooit buiten het boekje van Jezus. Hij stemde de boodschap af op zijn hoorders. Jaden werden anders aangesproken dan Grieken. Nadenken over wat je wilt gaan zeggen en hoe je dat wilt doen is belangrijk.

Wie is Jantje?

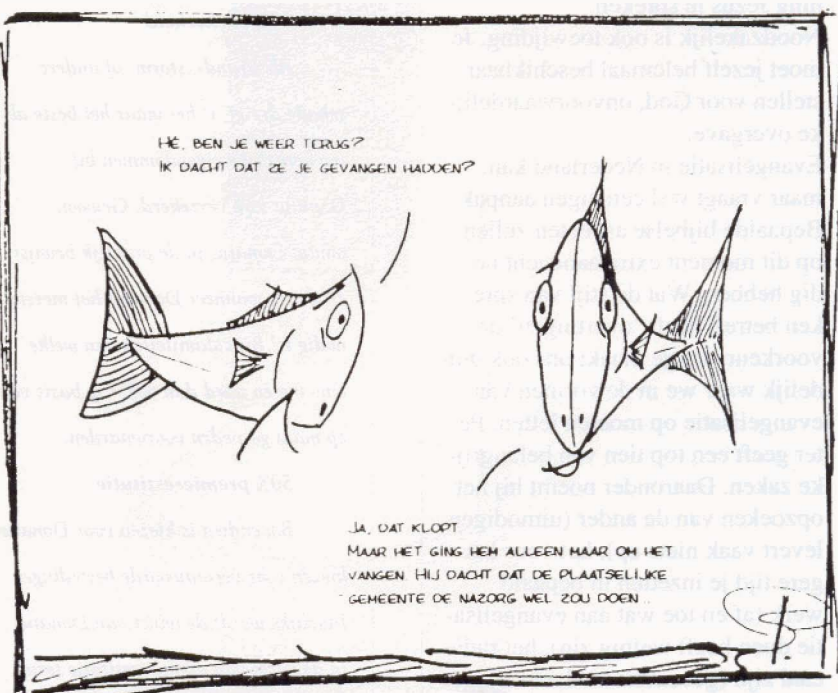
Gericht zijn op de ander is noodzakelijk. Noem hem of haar maar Jantje. Die persoon wil God immers via jou bereiken? Jezus is toch gekomen om Jantje (Johannes) te dienen? De uitdrukking 'evangelie verkondigen' maakt dat niet duidelijk. Spreek maar van 'Jezus'-boodschapvertalen-naar-Jantje'. Om te kunnen vertalen is het nodig zowel de taal van de boodschap als de taal van Jantje te kennen. Je zult moeten weten wie Jantje is.

Jantje kan verschillende redenen hebben om niets met het christen-

wil niet zeggen dat Jezus door hem geaccepteerd is. Jantje heeft een verkeerd beeld van God. Het eigen leven leiden blijkt vaak het eerst op het gebied van seksualiteit. Verder is hij 'tolerant en daardoor juist niet'. Ook voelt hij zich gelukkig binnen zijn eigen Life-style. Een christen wordt door Jantje vaak gezien als saai, braaf, burgerlijk, schijnheilig, soft en zielig. Jantje heeft nogal wat vooroordelen. Zal hij ooit gaan geloven dan moeten die eerst worden opgeruimd. Vervolgens kan geprobeerd worden een relatie op te bouwen. Pas daarna is er ruimte voor 'overtuigen'.

Moeders nodig en geen verloskundigen

Als Jantje eenmaal een keus gemaakt heeft, is het werk Riet klaar, dan begint de 'ellende' (!). Het proces dat dan volgt vraagt veel zorg. Het is net als met een baby. Na de

dom te maken te willen hebben. Volgens een eigen onderzoekje van Peter is een van de belangrijkste redenen Ik-wil-zelf-uitmaken-wat-ik-geloof. Jantje is vaak afgeknapt op de kerk, maar niet op Jezus. Dat

geboorte komen 'de poepluiers, het gekrijs, de extra kosten'. Peter verwijt veel evangelisten en medewerkers dat ze zijn als verloskundigen in plaats van moeders. 'Ze komen, brengen een baby ter wereld, des-

noods met geweld en laten het vervolgens wegens gebrek aan verzorging sterven'.

Het kan in Nederland

De aanwijzingen van de Bijbel en het verhaal van Jantje maken duidelijke Evangelisatie in Nederland is nog steeds mogelijk. Voor wie wil evangeliseren gelden drie basisvoorwaarden: Weet-wie-je-voor-je-hebt, Creativiteit (aanpassing) en Toewijding.

Ook al weet je iets van Jantje, de persoon die voor je staat is uniek. Die leer je niet kennen door er tegen aan te praten, maar door eerst eens goed te luisteren.

Jantje heeft al heel wat vooroordelen kunnen opbouwen, genoeg om niet zomaar met ons te gaan praten.

Om contact met hem te krijgen moeten we creatief zijn. Peter liep bijvoorbeeld op Koninginnedag meteen bord: Wij willen een koning. Dat maakte nieuwsgierig en opende mogelijkheden om over Koning Jezus te spreken.

Noodzakelijk is ook toewijding. Je moet jezelf helemaal beschikbaar stellen voor God, onvoorwaardelijke overgave.

Evangelisatie in Nederland kan, maar vraagt wel een eigen aanpak. Bepaalde bijbelse aspecten zullen op dit moment extra aandacht nodig hebben. Wat de stijl van spreken betreft heeft 'overtuigen' de voorkeur. Jantje maakt ons ook duidelijk waar we in de vormen van evangelisatie op moeten letten. Peter geeft een top tien van belangrijke zaken. Daaronder noemt hij het opzoeken van de ander (uitnodigen levert vaak niets op), het voor langere tijd je inzetten in bepaald werk (af en toe wat aan evangelisatie doen heeft weinig zin), het radicaal zijn (gecombineerd met fijngevoeligheid, anders wordt het botheid) en het zorgen voor opvangmogelijkheden als jongeren nadat ze tot geloof gekomen zijn hulp nodig hebben. Bij dit laatste kan gedacht worden aan een woonverband (bijvoorbeeld in een gezin)

om daar steun van andere christelijke jongelui te kunnen krijgen.

Dooddoeners

Een bekende dooddoener is: Gods Woord keert niet terug weer. Jesaja 55 : 10-11 (uit Het Boek): Zoals de regen en de sneeuw vanuit de hemel naar beneden komen en op de grond blijven liggen om de aarde water te geven, het koren te laten groeien, zaad voor de boer en eten voor de hongerigen te produceren, zo is mijn Woord ook. Ik stuur het uit en het levert altijd vrucht op. Het doet alles wat ik wil en het bereikt datgene, waarvoor ik het wegstuur.

Op grond van onder andere deze tekst wordt het volgende wel geconcludeerd. Als we maar vol zijn van de Geest, zal God wel overtuigen. We hoeven ons niet al te veel zorgen te maken over wat we gaan zeggen. God zal het doen. Dat klinkt mooi, maar het is gevaar van deze opvatting is dat er geen zelfkritiek en zelfonderzoek meer nodig is en er niet wordt gelet op de ander. Peter geeft een voorbeeld van 'schreeuwende' straatevangelisatie, waar de luisteraar niet serieus wordt genomen. Tijdens een bezoekje aan Deventer horen Peter en zijn vrouw iemand een boodschap door een microfoon toeteren. Niemand luistert. De mensen lopen

Uw kerkgebouw is toch wel bij Donatus verzekerd?

100% zekerheid

Als brand-, storm- of andere

schade dreigt, is het maar het beste als uw kerkelijke eigendommen bij

Donatus zijn verzekerd. Gewoon, omdat Donatus in de praktijk bewijst er te zijn wanneer Donatus het meeste nodig is! By calamiteiten van welke omvang en aard dan ook. Op basis van op maat gesneden voorwaarden.

50% premierestitutie

Bovendien is kiezen voor Donatus kiezen voor verantwoorde bestedingen. Jaarlijks wordt de winst van Donatus in de vorm van premierestitutie terug betaald. In de afgelopen 10 jaar bedroeg deze premierestitutie gemiddeld maar liefst 50%!

Samen sterk.

Donatus is een onderlinge

verzekeringmaatschappij. En dat betekent dat de leden samen de kracht van Donatus bepalen. Een gemeenschapsgedachte die er inmiddels toe heeft geleid, dat er ruim 75% van alle kerkgebouwen in Nederland bij Donatus is verzekerd.

Wilt u meer weten?

Vraag dan om een persoonlijk gesprek met één van onze adviseurs. Ook als u nu nog elders bent verzekerd.

donatus

Vertrouwd verzekerd.

O.V.M. Donatus u.a., Postbus 5055, 5201 GB 's-Hertogenbosch, tel. 073-612 21 66

'angstvallig en haastig' voorbij. Peter probeert een gesprek met de 'verkondiger' te krijgen. Die blijkt daar geen enkele ruimte voor te hebben.

Het komt er op aan hoe we werken. Kijk bijvoorbeeld maar in Kolossenzen 4 : 5-6 (uit Het Boek): Benut de kansen die je krijgt om anderen het goede nieuws bekend te maken. Wees wijs in al je contacten met hen. Wees in je spreken vriendelijk en verstandig, en zorg ervoor dat je iedereen een goed antwoord geeft.

De eerder aangehaalde tekst uit Jesaja over het niet leeg terugkeren staat in een bepaalde context. Het gaat er over beloften van God, die Hij gaat waarmaken. Hij zal zijn volk terugbrengen uit de ballingschap. Die tekst mogen wij niet misbruiken.

De 5% en de 95%

Een andere dooddouner is: 'Als er maar één behouden is, dan is het goed geweest wat we gedaan hebben'. De enkeling die tot geloof komt zou dan bepalend zijn voor de kwaliteit van je werk. Maar het tot geloof komen is toch niet jouw werk. De Heilige Geest brengt tot de laatste beslissende stap.

Het belang van ons werk heeft alles te maken met het werken op de plaats waar God je hebben wil.

Waar past jouw activiteit strategisch het beste? Wie wil je bereiken? Een klein percentage (zo'n 5%) van de mensen om ons heen is al heel dicht bij het Koninkrijk.

Om hen te bereiken hoeven we niet veel doen. Ze komen wel. Wanneer deze mensen tot geloof komen, kunnen wij van mening zijn dat onze dure actie geslaagd was. Mogelijk hebben we veel te veel tijd, geld en energie gestopt in mensen die nauwelijks meer een duwtje nodig hadden.

Zo'n 95% is ver weg. De afstand tot deze groep wordt door allerlei acties eerder vergroot dan overbrugd. Zo zijn er 'vliegende teams' die met muziek, drama en andere

middelen in het wilde weg door Nederland trekken. In een deel van de dag-deel droppen ze hun grote boodschap en vertrekken weer. Er is geen tijd om relaties op te bouwen. 'We hebben contact met de mensen van de straat, zoals we contact hebben met een olifant die we in een dierentuin gaan bekijken'. Nazorg wordt aan de plaatselijke gemeente overgelaten. Vaak komt daar niets van terecht en mag de plaatselijke gemeente puinruimen. In de praktijk blijken bovendien allerlei van dit soort acties plaats te vinden, zonder dat iemand de verantwoordelijkheid voor de naam draagt.

Wat neemt de meerderheid van de voorbijgangers hiervan mee? Bestaande vooroordelen tegen christe-

nen worden bevestigd of er komen nieuwe bij. Juist deze groep zouden we een stapje dichterbij het Koninkrijk moeten brengen. Voor Peter staat dat centraal in het bepalen van de evangelisatie-strategie. Wat hem betreft kunnen veel acties die er nu zijn maar beter verdwijnen.

Aan de Bijbel en aan de mensen om je heen kun je geen argumenten ontfenen om te stoppen met evangeliseren in Nederland. Wel maken ze duidelijk dat in de vormgeving ervan iets moet veranderen.

N.a.v Peter Scheele, *Visserlatijn, handboek voor evangelisatie*, Buijten en Schipperheijn, Amsterdam 1995, prijs f 23,90, ISBN 9060648765.

Bovenstaande illustratie is ook afkomstig uit dit boek.

Dr. J.J.C. Dee

K. Schilder – oecumenicus

– K. Schilder over 'het kerkelijk vraagstuk' –

Deze publikatie is een vervolg op het in 1990 verschenen eerste deel van de biografie over Schilder, waarin de jaren 1890-1934 werden behandeld. Dit werk is echter anders van opzet en karakter, het is minder biografisch en meer thematisch. Het behandelt Schilders kerkleer in de jaren dertig en aan het begin van de jaren veertig. Het wil functioneren als een schakel tussen het eerste en een volgend deel van de biografie.

288 pagina's, gebonden, f 42,50

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25 - 4460 AA Goes - Telefoon 0113-215591

DE EREDIENST IN DE NA-BIJBELSE TIJD

J. Smelik

LITURGIE EN GEMEENTE

In dit en de volgende drie artikelen zullen we ons bezighouden met de hoofdstukken 6 tot en met 8 uit het rapport van studiedeputaten Eredienst. Het betreft de hoofdstukken over 'De liturgie in de kerk na pinksteren', 'Naar een nieuwe orde van dienst' en 'Het kerklied en de gezangbundel'. Deze hoofdstukken beslaan 75 pagina's van het rapport, waarmee gezegd wil zijn dat we hier slechts een paar zaken kunnen aanstippen.

Over de eredienst en het kerklied kun je op verschillende manieren nadenken. Je kunt je bijvoorbeeld laten leiden door de vraag welke liturgische vormen en liederen jou op dit moment het meest aanspreken. Je kunt je ook laten leiden door angst voor het onbekende. In dat geval wil je misschien vooral vasthouden aan wat je bekend is. Nadenken over de erediensten het kerklied doe je vanzelfsprekend vanuit de Schrift. Daaruit weten we echter dat ook de geschiedenis essentieel is bij het dienen van God. **Bijvoorbeeld:** Israël wordt voortdurend opgeroepen Gods daden uit de geschiedenis te vieren. Het volk kende God immers als Schepper van hemel en aarde, en ook als Verlosser die haar uit Egypte bevrijdde. Deze daden moesten overgeleverd worden. Naar deze God vroegen de zonen tijdens het pascha. En over deze God vertelden de vaders: 'En op die dag zult gij uw zoon uitleggen: Dit is ter wille van wat de Here mij heeft gedaan bij mijn uittocht uit Egypte' (Ex. 13: 8, vgl. ook o.a. Deut. 16: 3).

Je kunt ook zeggen: Israël moest Gods daden gedenken. De term 'gedenken' betekent dat schatten uit het verleden worden opgediept en actueel worden gemaakt voor vandaag met het oog op de toekomst. Je maakt het verleden vruchtbaar voor het heden. En ook voor de toekomst, want gedenken is een kracht die in beweging zet en tot activiteiten leidt. 'Gedenken' is in de nieuwtestamentische eredienst van essentieel belang. En het gaat nog steeds om het gedenken van Gods daden van schepping en herschepping, die Hij in het verleden tot stand bracht. In een eredienst kijken we als vanzelf terug. Het 'hier en nu' van de christelijke eredienst wordt bepaald door het 'toen en daar'. De eredienst bestaat bij gratie van het-geen 'toen en daar' gebeurde. Was er in het verleden niets gebeurd, er zou niets te vieren zijn geweest. Het fundament van de christelijke eredienst is gelegen in de komst en het werk van Christus.

Wanneer wij over de eredienst na-

denken, laten we ons leiden door de geschiedenis. Toen wij werden geboren, werden we immers een kerk binnengedragen die al twintig eeuwen oud bleek te zijn en bovendien al twintig eeuwen lang erediensten bleek te houden. Wie het heeft over de eredienst, doet dit daarom vanuit het besef dat wij bewoners (geen eigenaren) van een kostbaar, eeuwenoud landhuis zijn. Dat landhuis wordt natuurlijk goed beheerd, omdat het ook voor het nageslacht bewoonbaar moet zijn. Er zijn meer redenen te noemen waarom wij de kerkgeschiedenis belangrijk vinden. Het voorkomt dat ons doen en laten op liturgisch gebied voornamelijk een kwestie van natte-vingerwerk wordt. Aandacht voor de geschiedenis voorkomt tevens dat we voortdurend wielen aan het uitvinden zijn. De historie is onmisbaar om je eigen liturgische praktijk te leren begrijpen: hoe is alles ontstaan? Welke veranderingen zijn er opgetreden? Uit de geschiedenis leren we onszelf kennen. We ontvangen goede gereedschappen om onze eigen situatie te beoordelen. Door ons te verdiepen in de geschiedenis van de eredienst komen we ook te weten wat de inhoudelijke betekenissen van allerlei liturgische vormen en gebruiken is. Dat we vanuit de geschiedenis nadenken over de eredienst en het kerklied, lijkt een open deur. Maar dat is het toch niet. Vooral niet in een ik-tijdperk (waaronder ook het religieuze 'ik' kan vallen), waarin historisch besef alles behalve vanzelfsprekend aanwezig is. Wanneer mijn waarnemingen kloppen, wordt ook binnen de Gereformeerde Kerken (kerk)historie en kerkelijk denken wel eens als concurren-

ten en zelfs vijanden van persoonlijke **geloofsbeleving** beschouwd. In het verlengde hiervan wordt de **waarde** van liturgische vormen en liederen meer dan eens afgemeten aan de vraag of 'ik er iets bij voel'. We komen hier op het onderwerp 'geloof' en 'ervaring', waarop **we** op deze plaats uiteraard niet **volgende** kunnen ingaan. Voor **een** groot deel volsta ik met te verwijzen naar de **heldere** woorden die dr. C. Trimp hierover geschreven heeft in Klank en weerklink (Barneveld 1989).

Wel is het **zinvol** hier naar voren te halen dat onze beleving en ervaring veranderlijk zijn. Je kunt ze beïnvloeden, sturen. Voorwaarde of je iets positief beleeft of ervaart, is dat je er vertrouwd **mee** gemaakt bent. Dat geldt ook voor liturgische **vormen**, symbolen, rituelen en **muziek**: je moet er vertrouwd **mee** **gemaakt** zijn.

Een voorbeeld: wanneer wij onze kinderen bijvoorbeeld uitsluitend met gospelmuziek **grootbrengen**, zullen ze **daármee** vertrouwd raken en vreemd tegen **kerkliederen** aankijken. Willen **we** dat het lied van de **kerk** toekomst heeft, dan is het **zaak** de jeugd in ieder **geval** met **dit** lied vertrouwd te maken.

Willen we liturgische bewustwording, de beleving van de eredienst en waardering voor het **kerk lied** positief **beïnvloeden**, dan is **een eerste** vereiste dat de onderwerpen 'eredienst' en '**kerk lied**' in de opvoeding en het (**kerk** **lijk**) onderwijs voldoende aandacht krijgen. (**Een** tweede vereiste is overigens: een positieve instelling.) De voorstellen van deputaten t.a.v. de nieuwe **orde** van dienst en gezangbundel gaan daarom vergezeld van een pleidooi aandacht te geven aan het **onderwijs** op het **terrein** van liturgie en kerklied.

Voor-reformatorisch

De liturgische **bezinning** binnen de Gereformeerde Kerken wordt tot op heden in belangrijke mate gekenmerkt door een sterke oriëntatie

op de zestiende-eeuwse reformatie. Dat is wellicht begrijpelijk, maar toch moet niet vergeten worden dat de zestiende-eeuwse reformatie van de kerk iets anders was **dan** formatie van de **kerk**. De geschiedenis van de christelijke kerk uit de eerste zestien **eeuwen** is ook de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken, dus 'onze kerkgeschiedenis'. Daarom is er alles voor te zeggen wanneer we in **onze** bezinning **op** de eredienst niet uitsluitend of eenzijdig gefocust zijn op de zestiende eeuw. Onze belijdenis over christelijke **kerk maakt** het vanzelfsprekend dat we ons confronteren met de (liturgie-)geschiedenis uit de voor-reformatorische **tijd**. Zoals overigens **ook** de reformatoren deden. Zij hebben in woord, geschrift en daden duidelijk gemaakt dat de **reformatorische** kerk geen **nieuwe**, pas gestichte kerk was. Dit standpunt was ook **van** betekenis voor de eredienst. Er lopen lijnen **van** middeleeuwse naar reformatorische liturgieën. Calvijn werd niet moe zich te beroepen op de (liturgische) gebruiken uit de Oude **Kerk**.

Vanuit deze achtergrond is in het **deputatenrapport** uitgebreid aandacht besteed aan de **voor-reformatorische** eredienst in de Westerse wereld. De eredienst zoals deze 1000 na Christus de overhand **kreeg**, werd vanaf die tijd aangeduid met de naam 'mis'. Enerzijds sloot de **mis liturgie** zich **aan** bij wat in voorgaande eeuwen tot stand **was** gebracht. Daarbij zijn in de **mis liturgie** diverse **oud-christelijke** onderdelen terechtgekomen, die vanuit de Bijbel goed te **verantwoorden** zijn. Sterker nog: onderdelen die in de eredienst **bijbelse** noties belichten die in de calvinistische traditie onderbelicht **zijn** gebleven. Anderzijds werden in de **mis liturgie** **ook** diverse onderdelen opgenomen die ingegeven **waren** door **onschriftuurlijke dogma's**. Om daar enig inzicht in te krijgen, is het nodig de onderscheiden bestanddelen van de Romeinse **mis** te

noemen. De 'mis' kent een aantal vaste onderdelen, het zogenaamde **ordinarium** (lett. het 'gewone van de mis'). Het zijn onderdelen die in elke dienst een vaste plaats en een vaste tekst hebben. Het betreft met **name** de onderdelen 'Kyrie', 'Gloria', 'Credo', 'Sanctus' (& **Benedictus**) en 'Agnus Dei'. De overige onderdelen van de mis horen tot het zogenaamde Proprium (lett. 'het eigen van de **mis**'). Het **zijn** onderdelen die tussen het Ordinarium worden geschoven en per dienst wisselende teksten hebben, waarbij in de meeste gevallen de tijd in het kerkelijk jaar bepalend is (zoals lezingen, tussenzangen en gebeden). Ook in het Proprium **zijn** veel onderdelen te vinden die voluit verantwoord zijn en door alle **eeuwen** heen een plaats hebben gehad in de christelijke liturgie.

Deputaten hebben zich gebogen over de ordinarium-delen. Zij concluderen dat door het gebruik van het ordinarium waardevolle bijbelaspecten aan de orde komen, die in de calvinistische **traditie** veel minder expliciet aanwezig zijn. Ik wil dit uitwerken aan de hand van het 'Kyrie' en '**Sanctus**'. In het **deputatenrapport** wordt overigens ingegaan op & vraag **waarom** in de calvinistische reformatie de ordinarium-delen verdwenen zijn.

Kyrie en sanctus

De tekst van het Kyrie luidt in een vertaling:

*Heer, ontferm V!
Christus, ontferm U!
Heer, ontferm U!*

Het Kyrie bevat de roep om ontferming die we aantreffen in **Matteus** 15 : 22, 17 : 15 en 20 : 30. Waarschijnlijk **hebben** we te maken met een element **uit een** christelijk **privé-gebed**, dat in de 4e/5e eeuw in diverse liturgieën terecht kwam. Het '**kyrie**' werd door het volk **gehoepen** als antwoord op & gebeden en **voorbeden** van de diaken. Het

'kyrie' vormde dus onderdeel van wat wij het 'voorbede-gebed' zouden noemen. Dit is van belang voor de betekenis van het 'kyrie'. Want het 'kyrie' blijkt dus iets anders te zijn dan de 'schuldbelijdenis', die in de calvinistische eredienst aan het begin van de dienst geplaatst is. Het 'kyrie' bedoelt te zijn een huldiging en aanroeping van de Kuri-os (Christus), die redding uit alle nood kan geven. Het 'kyrie' is een smeekbede waarmee erkenning van Gods heerschappij uitgesproken wordt. En tevens de erkenning van onmacht en afhankelijkheid van alle schepselen. In het Kyrie kijken de kerk en de kerkangers niet alleen naar zichzelf, maar naar de hele schepping.

Als tweede voorbeeld neem ik het 'Sanctus':

*Heilig, heilig, heilig,
is de Heer, God der heerscharen.
Vol zijn hemel en aarde
van uw heerlijkheid.*

De tekst voert terug op Jesaja 6 : 3 (vgl. Op. 4 : 8). In het late jodendom maakte het driemaal 'Heilig' onderdeel uit van het morgengebed. Het Sanctus vinden we in vrijwel alle avondmaalsliturgieën uit de eerste eeuwen van onze jaartelling terug. Door de kerkvaders is sterk benadrukt dat de kerk op aarde door het zingen van het Sanctus instemt met de lofprijzing van de engelen in de hemel. Door dat instemmen met de lofprijzing van de engelen komt de waardigheid tot uitdrukking waartoe Christus zijn volk verheven heeft.

Het Sanctus werd tot de vijfde eeuw gezien als lofprijzing op God de Vader. Nadat Arius in de vierde eeuw echter van zich had laten horen, werd het driemaal 'heilig' meer opgevat als een lofprijzing van de Drieëenheid.

In de ordinarium-teksten valt sterke nadruk op & viering van het heil en de lofprijzing van God. De Here wordt geloofd om wat Hij is

en om wat Hij gedaan heeft. Daarom stemt de gemeente in met de hemelse liturgie (Gloria en Sanctus). Daarom wordt ook de nood van de wereld aan God voorgelegd (Kyrie): zo wordt Hij erkend als koning van de wereld. De vroeg-christelijke kerk heeft met deze teksten goede vormen gekozen en ontwikkeld om God te vereren op een Hem welbehaaglijke wijze.

Niet onbelangrijk is dat de geschiedenis laat zien dat het ontstaan van het ordinarium los staat van ontwikkeling van de roomse transsubstantiatie-leer (leer dat brood en wijn in lichaam en bloed van Christus veranderen). Vanaf de zesde eeuw is er een ontwikkeling te signaleren, die langzaam maar zeker leidt naar de transsubstantiatie-leer, de leer van de wezensverandering van brood en wijn in lichaam en bloed van Christus. In het Westen krijgt de transsubstantiatie-leer pas in de elfde eeuw de overhand. Op het Vierde Lateraanse Concilie in 1215 wordt de leer door de roomse kerk tot dogma verheven. Dat is dus eeuwen nadat de meeste ordinariumdelen in de Romeinse mis waren opgenomen. Dit geeft duidelijk al aan dat het ordinarium zich onafhankelijk van de roomse offergedachte ontwikkeld heeft en dus niet gerelateerd is aan het roomse offerdogma.

Besluit

Deputaten zijn van oordeel dat de liturgie-traditie van de christelijke kerk uit de eerste zestien eeuwen veel elementen bevat die bijbels verantwoord zijn. Vanuit kerkhistorisch besef zou het een verrijking zijn wanneer de gereformeerde kerken de band met de kerk uit de eerste zestien eeuwen tot uiting laten komen in haar orden van dienst. Concreet is hier te denken aan het gebruik maken van een orde van dienst met een ordinarium-structuur.

Deze verrijking houdt eveneens in dat in de gereformeerde ere-

dienst meer accent gegeven kan worden aan bijbelse noties, die in de huidige orden van dienst in veel mindere mate aanwezig zijn: lofzeggingen richten op Christus (Kyrie, Gloria), besef van verbondenheid met de hemelse lofzegging (Gloria, Sanctus), besef van verbondenheid met de schepping (Kyrie). Het zijn bijbelse gedachten die naar mijn inzicht bij onze bezinning op de eredienst meer aandacht verdienen.

Uit theologisch-liturgisch en kerkhistorisch oogpunt is het waardevol, wanneer de kerken in de &-komst een orde van dienst volgens ordinarium-model krijgen. Deputaten zijn er van overtuigd dat een dergelijke orde van dienst binnen de gereformeerde kerken mogelijk en zinvol is. De invoering van een orde van dienst volgens het ordinarium-model vraagt echter nog nadere studie, met name waar het gaat om de praktische uitvoering. Zo moet er bijvoorbeeld onderzocht worden welke mogelijkheden er zijn om de niet-strofische ordinarium-gezangen uit te voeren. Hierbij wijzen we tevens op de lutherse traditie, waar men de oorspronkelijke niet-strofische ordinarium-gezangen vervangt door strofischeliederen die inhoudelijk overeenkomen met de ordinarium-gezangen (de zogenaamde liedmis).

In het rapport wordt wel voorgesteld een 'nieuwe' orde van dienst voor liturgisch gebruik vrij te geven, die sterk geënt is op de zestien- & eeuw. De orde van dienst vraagt de komende tijd de aandacht van de kerken. Het is beter wanneer de kerken zich niet bezig hoeven te houden met het toetsen van twee nieuwe orden van dienst. Een orde van dienst vergt al genoeg tijd en energie. Het gaat er immers niet alleen om dat de kerken een nieuwe orde van dienst ter toetsing in de praktijk gebruiken, maar ook dat het hoe en waarom van de orde wordt bestudeerd en doorgesproken. Over deze nieuwe orde van dienst zal het gaan in het volgende artikel.

Leefsituatie van de Nederlander

Uit het *Werkbericht* van het Sociaal Cultureel Planbureau van december 1995 knippen we het volgende:

Opleiding, arbeid en inkomen

Het *opleidingsniveau* van de Nederlandse *bevolking* blijft toenemen bij de opeenvolgende generaties. Jongeren kiezen steeds vaker na het afsluiten van het lbo of avo voor een vervolgopleiding. Vooral het mbo ontwikkelt zich *sterk*. Ook de volwassenen-educatie *trekt* steeds meer mensen.

In de tweede plaats hebben steeds meer mensen *betaald* werk. Het aantal personen in de leeftijd van 15-65 jaar (de potentiële beroepsbevolking) met een betaalde baan, is in de periode 1975-1994 met ongeveer een *kwart* toegenomen en de *participatiegraad* is gestegen van 56% tot 42%. Het *werkloosheidspercentage* daarentegen, is de laatste jaren weer fors gestegen van 5,9% in 1990 tot 7,5% in 1994, maar is nog niet zo hoog als in 1985 (9,6%). Meer mensen beschikken over *werk*, maar als gevolg van de arbeidsduurverkorting en de toename van deeltijdwerk, maken zij gemiddeld 8,5% minder uren per jaar. De *vermindering* van het aantal gewerkte uren is gepaard gegaan met een aanzienlijke groei van het aantal personen dat zegt *een hoog werktempo te hebben*. Dit is *vooral* het geval bij hoog opgeleiden.

(...)

Welzijnsmaatstaf

De kwaliteit van de leefsituatie van de Nederlandse bevolking als geheel, is in de periode 1992-1993 *weer* verbeterd. Dit komt *vooral* tot uitdrukking in het nog steeds toenemende bezit van consumptiegoederen, auto en eigen huis. De leefsituatie van jongeren tussen de 18-24 jaar is verslechterd. De cijfers over arbeid en inkomen wijzen *ook* in deze richting. Al *vanaf* 1980 blijft deze groep achter bij de gemiddelde welzijnsverbetering.

(...)

Wanneer onderscheid wordt gemaakt tussen *materieel* en *immaterieel* welzijn, blijken de midden-groepen (35-65-jarigen) in materieel opzicht (wonen, *bezit* consumptiegoederen en *vakantiegedrag*) en de jongere groepen in immaterieel opzicht (*gezondheid*, *lidmaatschap*

pen en vrijetijdsbesteding) in de meest gunstige situatie te verkeren. De 18-24-jarigen *blijken* in beide opzichten echter achteruit te zijn *gegaan*.

En uit een ander artikel in hetzelfde blad:

Vrijetijdsbesteding

Vooral jongeren van 12-19 jaar zijn, vergeleken met 1975, over minder vrije tijd gaan beschikken (gemiddeld 4,5 uur minder per week). Daarvoor is met name het sterk gestegen tijdsbeslag van onderwijsverplichtingen *verantwoordelijk*. De afname van het aantal vrij beschikbare uren bleef niet beperkt tot de jeugd. In vergelijking met halverwege de jaren zeventig resteren voor de *meeste bevolkingsgroepen* minder vrije uren nadat aan alle dagelijkse verplichtingen is voldaan. De vrije tijd waarover zij beschikken wordt op een *gevarieerdere* wijze benut. Het *vrijetijdsrepertoire* is *diverser* en vluchtiger geworden.

Hoewel het percentage 'uitgangers' onder jongeren, scholieren en studenten ongeveer ligt op het gemiddelde van de *bevolking als geheel*, *namen uitgaansactiviteiten* in hun totaliteit tussen 1975 en 1990 de meest prominente plaats in binnen de vrijetijdsbesteding van deze groep. De sterkste stijging van het percentage van de vrije tijd dat opging aan uitgaan, deed zich in & tussenliggende periode *voor* onder *alleenstaanden*, *personen* met jonge kinderen en hoog opgeleiden.

De uren die gepensioneerden en werklozen of *arbeidsongeschikten* overhouden vanwege het wegvalen van betaalde *beroepsarbeid*, kunnen niet zonder meer worden *beschouwd* als vrije tijd. Aan huishoudelijke *gezinssaken* besteedt deze groep *namelijk* relatief veel tijd. Het surplus van vrije tijd dat rest, is door deze groepen in de loop van de jaren tachtig *steeds meer* aangewend voor een relatief intensieve maatschappelijke participatie, zoals participatie in politieke of vakorganisaties, *vrijwilligers- of verenigingswerk*, in het bijzonder onder jongeren en hoger *opgeleiden* (hbo of universitair, een groep die *halverwege* de jaren zeventig nog veruit het meest betrokken was), is de tijd die wordt besteed aan maatschappelijke participatie drastisch teruggelopen.

G.J. van Middelkoop

M
meeglezen

Niemand gaat zonder kletscheuren het eeuwige leven binnen

NRC Handelsblad van 30 december 1995 bood een interessant artikel over Het geheime *gezin: drie decennia anti-gezinsdenken* in Nederland. De *schrijver*, Maarten *Huygen*, ontmaskert de modieuze schijn. Het gezin zou in Nederland lang geheim gehouden zijn. Nederland *zou* individualiseren het beleid paste *zich* aan. De solidariteit met de kostwinner en zijn gezin *verdwone*. Intussen bleef de burger in de praktijk 'onverstoorbaar conservatief'.

Zodra het *gezin* in Nederland ter sprake kwam, werd er van onderwerp veranderd. LAT-relaties kwamen aan de orde, woongroepen of ongehuwd samenwonen. Het *gezin* stonk naar *spruitjes* en zou op zijn retour *zijn*. De sociologe prof. dr. Iteke Weeda domineerde het debat van de jaren tachtig met pleidooien voor 'vriendschapsnetwerken', *androgynie*, *bisexualiteit* en *knuffeligheid*. Bij de opening van het VN-Jaar voor het Gezin in Nederland, was het gezin *uitdrukkelijk* niet het voornaamste onderwerp. 'Alle leefvormen zijn onderwerp van discussie, het comité spreekt geen voorkeur uit', zei mevrouw mr. C.M.I. Moolhuysen-Fase, voorzitter van het comité voor het *internationale gezinsjaar*.

Maar:

De hernieuwde aandacht voor het gezin is geen restauratie-verschijnsel maar een ontdekking dat Nederland minder veranderd is dan gedacht. Het is *alsof* het ministerie van Verkeer en Waterstaat plotseling ontdekt zou hebben dat de auto ondanks de ongelukken toch het vervoermiddel bij uitstek is, terwijl het zich de afgelopen jaren alleen met de *trein*, de fiets en de driewieler had beziggehouden. De samenstelling van het modale *gezin* – man, vrouw en kinderen – is ongeveer hetzelfde gebleven. Maar door de populariteit van *voorbehoeds-*

middelen, vrouwenemancipatie en de massale toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt, is het gezin alleen van karakter veranderd. Er is nog altijd **weinig** naschoolse opvang voor **kinderen** van werkende ouders. Veel lagere **scholen** hebben een lange lunchpauze, waarin de kinderen moeten thuiskomen. De publieke ruimte voor kinderen is in beslag genomen door **geparkeerde** auto's, zodat ouders gedwongen zijn hun kinderen van sportclub naar **speelafpraak** te chautferen.

Het gezin behoefde in Nederland minder aandacht dan in Amerika of in Engeland. Nederland loopt voorop in de wereld, maar dan omdat het percentage conventionele **twee-oudergezinnen** er zo **uitzonderlijk** hoog is: ruim 85 procent. In Nederland **heerst een mij-niet-gezien-tolerantie** voor andere levensvormen: **alles mag**, als wij maar niet hoeven. Van Bewust **Ongehuwde Moeders** zijn er in Nederland slechts enkele tienduizenden. Volgens een recente vergelijking in het Britse weekblad *The Economist* vormt Nederland met Duitsland de achterhoede in percentages vaderloze gezinnen. Omdat in Nederlanden Duitsland het percentage een-oudergezinnen relatief laag is, worden ze niet als een probleem gezien. Vaders zijn ruim vertegenwoordigd in de opvoeding of in de buurt.

Terwijl **Amerikanen** en Britten zich braver voordoen dan ze zijn, houden de conventionele **Nederlanders** zich voor ondeugende radicalen: **een vorm** van omgekeerde **hypocrisie**. Nederlanders dragen hun modale regenjassen binnenstebuiten en wijzen trots op de voering. (...)

Het **toekomstbeeld** van een geatomiseerde samenleving stoelde op stijgende **echtscheidingspercentages** en een groeiend aantal **eenpersoons** huishoudens gedurende de afgelopen jaren. Verwacht werd dat de vergrijzing niet tot stilstand zou komen. Door grotere welstand konden de mensen het zich sinds de jaren zestig veroorloven om apart te wonen. Het huwelijk was niet meer de enige reden om uit huis te gaan. Zelfontplooiing ging voortaan voor dienstbaarheid.

In assertiviteitstrainingen leerden mensen het hunne op te eisen. Het 'Ik-tijdperk' brak aan. Bij uitgeverij Kluwer werd overwogen om een blad Ik op te richten. Op lagere scholen geldt nog een leesmethode,

waarbij **kinderen in de eerste klas 'ik'** als eerste schrijfword leren in plaats van 'Aap', 'Noot' of 'Mies'. De jaren zeventig draaiden om persoonlijke groei van het 'Ik' door therapie, **sexueel genot** en experimenten met **drugs**. In de jaren tachtig lag de nadruk op **materiële** groei, gesymboliseerd in de **opvallende** consumptie van de 'yuppie' zonder **kinderen**. Kinderen stonden in de weg van **restaurant-maaltijden**, **wereldreizen**, **kroegtochten** en het ultieme Ik-document, de grote roman. Kinderen waren **ook** een dreiging voor het milieu. Het geboortecijfer moest in de hand worden gehouden wegens dreigende overbevolking. (...)

Eind jaren tachtig werd dat anders:

Mensen die vroeger over vakantie-reizen in Latijns Amerika praatten, **hadden het plotseling over kinderen**. De Amerikaanse pop-psycholoog Faith Popcorn voorspelde een **tijdperk van thuis cocoonen**. Het **feministische** maandblad *Opzij* werd een meer traditioneel vrouwen- en moederblad. Het journalistieke zwaartepunt heeft zich verplaatst van de nare gevolgen van incest tot **quality time** met de kinderen. Het **modetijdschrift Elle** portretteerde nu nieuwe vaders, zoals de acteur Huub Stapel. Het kind, dat eerst ontplooiing in de weg stond, werd juist een middel tot persoonlijke groei.

(..)

Een vergelijking met Amerika:

De nood van gezinnen is in **Amerika** aanzienlijk **hoger** dan in Europa. Politici die spreken van het 'typisch Amerikaanse **gezin**' bedrijven **ongewild** ironie. Drie van de tien kinderen slaapt niet in hetzelfde huis als hun vader. In getto-wijken is **vaderloosheid** de **norm**. Door **&** **overvloed aan** werk staat het Amerikaanse **gezin** **aan veel meer** spanningen **bloot** dan het Nederlandse. **Kinderen moeten** in Amerika snel volwassen worden, zodat de ouders zich **aan hun baan kunnen wijden**. Een half uurtje 'quality-time' per dag, 'sleutel-kinderen', 'tv-dinners' op schoot in plaats van gekookte, **gezaamenlijke** maaltijden, zijn typisch Amerikaanse verschijnselen. Vandaar dat **family values** sinds een **door de Democratische president Carter in 1980 georganiseerde conferentie, een belangrijk** &&

kaans politiek thema is, als **reactie** op de **ontwrichting**.

De yuppie, die kinderen **krijgen** uitstelde en een **moede** sportwagen kocht, begon zijn loopbaan in **Amerika**. **Ook** traden in Amerika vrouwen eerder **dan** in Nederland massaal toe tot de arbeidsmarkt. Toen de yuppies hun BMW's voor kinderwagens vervuilden, ontstond het probleem van **having it all**: hoe **een** twee of soms zelfs drie banen met een gezin te verenigen. Kinderen bleken niet in het schema van de liberalisering en flexibilisering van de economie te passen. De Amerikaanse media reflecteren een grote bezorgdheid over kinderen. **Opvoeding**, ontsparingen misdaad van kinderen komen vaak op de Amerikaanse voorpagina's.

Er is nu een vergelijkbaartijdperk van bezorgdheid over en **opvoeding** van **kinderen** in Nederland aangebroken. Het volgt op massale toetreding van vrouwen op de arbeidsmarkt. **Ook** is de culturele **& genwind** toegenomen. Toen g e meenten **gokken** met **fruitautomaten** vrijgaven, hielden ze geen rekening met misbruik door tieners. **Pas** nu begint het besef door te breken, dat het gevaarlijk is en worden er maatregelen genomen om tieners van de eenarmige bandieten af te houden.

Er **heersen** in Nederland **geen Amerikaanse toestanden**. Nederlanders maken minder **lange** werkuren en hebben meer tijd voor hun gezin. Echtgenoten zijn bereid tot compromissen in hun carrière of inkomen om aan de kinderen toe te komen. Bovendien verschaft de Nederlandse kleinschaligheid van steden en wijken **voordelen** die Amerika niet kent. Er is meer honk-vastheid, grotere sociale controle.

Nederlandse ouders lijken zekerder van zichzelf dan Amerikaanse. Volgens een dit voorjaar uitgekomen vergelijkend onderzoek van **Pennsylvania State University**, slapen Nederlandse zuigelingen al gauw de hele nacht door, terwijl **Amerikaanse** voortdurend **wakker** worden. In het Nederlandse huishouden zou een ijzeren regelmaat heersen, terwijl het **onrustige** gedrag van de Amerikaanse zuigeling past bij het **rennen**, hollen en vliegen van haar ouders. Nederlandse ouders bedrijven een praktisch conservatisme. En dat is in strijd met het **Nederlandse** zelfbeeld, want het laatste dat de burger van Groot-Zoetermeer wil, is saai zijn.